

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет захисту рослин, біотехнологій та екології**

ПОГОДЖЕНО
Декан факультету

захисту рослин, біотехнологій
та екології

_____ **Коломієць Ю.В.**
« ____ » _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри

екології агрофери та
екологічного контролю

_____ **Наумовська О.І.**
« ____ » _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«Екологічна оцінка природно-заповідного фонду Закарпатської області на прикладі Ужанського національного природного парку»**

Спеціальність _____ **Е2 «Екологія»** _____
(код і назва)

Освітня програма «Екологічний контроль та аудит»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна _____
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми, к.с.-г.наук, доцент _____ **Ладика М.М.**
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

к.с.-г.наук, доцент _____ **Паламарчук С.П.**
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПБ)

Виконав _____ **Голубцов Є.І.** _____
(підпис) (ПБ студента)

КИЇВ-2025

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України
Факультет захисту рослин, біотехнологій та екології**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
екології агросфери та екологічного
контролю

_____ **Наумовська О.І.**
« ____ » _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
ЗДОБУВАЧУ

_____ **Голубцову Євгенію Ігоровичу** _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність _____ **Е2 «Екологія»** _____

(код і назва)

Освітня програма _____ **«Екологічний контроль та аудит»** _____

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна** _____

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської кваліфікаційної роботи **«Екологічна оцінка природно-заповідного фонду Закарпатської області на прикладі Ужанського національного природного парку»**

Затверджена наказом від «05» 11.2024 р. №1979 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____ **2025 р.10.15** _____

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: карти, табличний матеріал, рисунки, висновки,

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Провести аналіз сучасних літературних джерел щодо проведення екологічної оцінки в Україні на прикладі природно-заповідного фонду

2. Вивчити об'єкти та охарактеризувати проблеми природно-заповідного фонду України в розрізі областей

3. Проаналізувати та узагальнити НПП Закарпатської області

4. Вивчити основну діяльність парку та систематизувати ключові завдання НПП «Ужанський»

5. Охарактеризувати рекреаційну діяльність НПП «Ужанський» та надати її опис

6. Здійснити аналіз основних туристичних маршрутів НПП «Ужанський»

Перелік графічного матеріалу (за потреби)

Дата видачі завдання «01»вересня 2024 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота складається з: 84 с., табл. - 7, рис. - 21, списку використаних джерел – 63.

Об'єкт дослідження: національний природний парк Ужанський Закарпатської області

Предмет дослідження – провести екологічну оцінку об'єктів природно-заповідного фонду Закарпатської області та встановити рівень використання туристичного потенціалу НПП «Ужанський» Закарпатської області

Мета дослідження – провести екологічну оцінку об'єктів природно-заповідного фонду Закарпатської області та встановити рівень використання туристичного потенціалу НПП «Ужанський».

Закарпаття займає вигідне географічне положення, характеризується сприятливими природними та кліматичними умовами, різноманітністю ландшафтних територій, багатством рослинного та тваринного світу, мінеральних вод, родючих чорноземів, широкою мережею річок.

Актуальність теми дослідження. Рекреаційно-туристична діяльність є важливою передумовою розвитку та має велике значення для економіки держави. Сучасний розвиток туризму обумовлює важливість проблеми дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу для ефективної туристичної діяльності Закарпаття. Задачі розвитку екологічно-орієнтованих форм рекреаційно-туристичної діяльності на Закарпатті полягає в забезпеченні комплексного розвитку туристичних центрів і курортних територій, збереженні та відтворенні природного середовища та історико-культурної спадщини.

Ключові слова: оцінка впливу на довкілля, природно-заповідний фонд, природні парки, природні екологічні стежки, екологічна освіта.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1. Характеристика природно-рекреаційних ресурсів Закарпаття	9
1.1. Природно-заповідний фонд України	9
1.2. Географічне положення, рельєф та рекреаційний потенціал Закарпатської області	17
1.3. Нормативні та законодавчі документи щодо охорони природно-заповідного фонду України	26
2. Екологічні проблеми Закарпаття	33
2.1. Екологічний стан територій Закарпатської області	33
3. Екологічна оцінка Ужанського національного природного парку	44
3.1. Історичний опис та загальна характеристика НПП Ужанський	44
3.2. Рекреація та туризм національного природного парку Ужанський	50
3.3. Розвиток мережі туристичних маршрутів та екологічних стежок	57
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання щодо якого встановлено особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій.

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів від 5 серпня 2020 року № 695, передбачено розширення площі ПЗФ до 15% від загальної території країни у 2027 році. Цей показник є дуже важливим екологічним і соціальним індикатором, підвищення якого сприяє підтриманню екологічного балансу екосистем та екологічній стабільності територій. Так, Конвенцією про охорону біологічного різноманіття, сторонами якої є 196 країни світу, серед яких і Україна, поставлено завдання створити систему природоохоронних територій на площі 17% суходолу та 10% морських акваторій.

Пріоритети перспективного вступу України до Європейського Співтовариства потребують також розвитку природоохоронної політики з урахуванням європейського досвіду діяльності в сфері охорони природних територій та збереження біологічного різноманіття.

Створення природоохоронних територій також передбачено іншими діючими в Україні міжнародними конвенціями і угодами, а саме: Конвенцією про водно-болотні угіддя міжнародного значення, головним чином як середовища перебування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція, стаття 2), Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція, стаття 4), Конвенцією про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, стаття 2), Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Конвенція про всесвітню спадщину, стаття 5), Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція, стаття 4), Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера».

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку» було визначено засади моніторингу національних показників Цілей сталого розвитку (ЦСР).

Для досягнення цілей, визначених у четвертому питанні у Верховній Раді України зареєстровано законопроект «Про території Смарагдової мережі», метою якого є встановлення правових та організаційних засад визначення територій Смарагдової мережі та управління ними в Україні для збереження природних оселищ та видів фауни і флори, що підлягають особливій охороні, правових та організаційних засад оцінки впливу на території Смарагдової мережі у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на території Смарагдової мережі, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, екологічної та Смарагдової мереж, збереження біорізноманіття, виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЗАКАРПАТТЯ

1.1. Природно-заповідний фонд України

Природно-заповідний фонд — це території суходолу, природні об'єкти та комплекси, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну та рекреаційну цінність, виділені задля збереження різноманітності ландшафтів, тваринного і рослинного світу, а також для забезпечення загального екологічного балансу і підтримання фонового моніторингу довкілля [1].

До нього відносять біосферні заповідники, природні заповідники, регіональні ландшафтні парки, національні природні парки, парки пам'ятки садово-паркового мистецтва, заказники, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, заповідні урочища. Природно-заповідний фонд утворений з метою забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях [2].

Українська дика природа неймовірна — ліси і степи, болота і гори, скелі і печери, ріки і моря, і навіть пустеля. Тут збереглися праліси, рідкісні типи оселищ, де проживають виняткові тварини та рослини.

російська федерація, вторгнувшись в Україну, поставила під загрозу їхнє існування: деякі національні парки та заповідники були і залишаються зоною бойових дій, пережили чи досі переживають російську окупацію.

Управління природно-заповідним фондом України здійснюється Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України. До головних цілей державного контролю є:

- гарантування ефективного керування територіями і об'єктами природно-заповідного фонду;
- забезпечення державних органів, організацій, установ, підприємств, певними даними необхідними для розв'язування питань економічного та соціального розвитку, розроблення економічної діяльності;

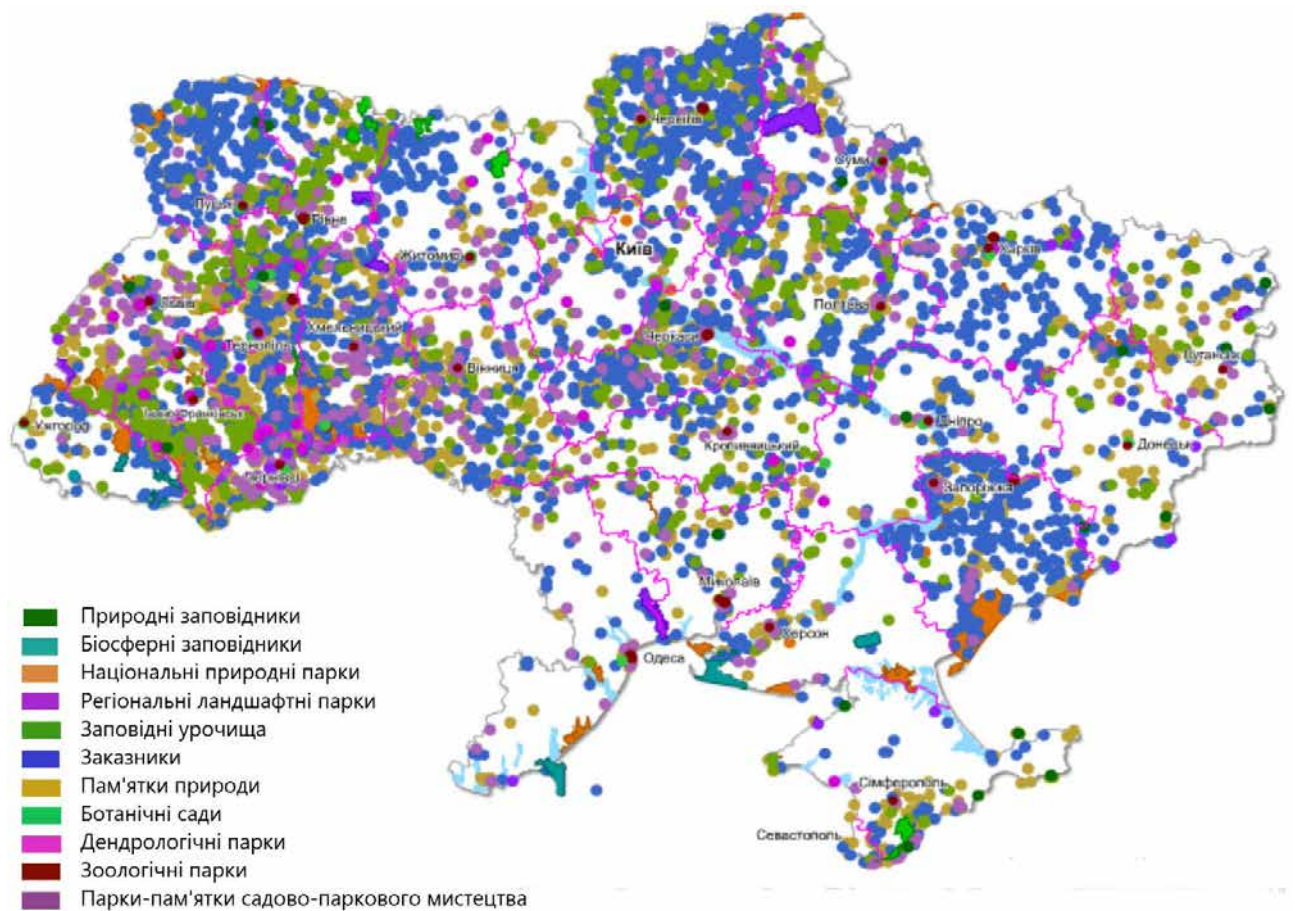
- забезпечення проведення обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановлення їх меж;
- поновлення, створення, внесення змін та ухвалення документації із нормативного грошового оцінювання земельних ділянок та землеустрою;
- здійснення громадського та державного регулювання додержання режиму користування територіями і об'єктами природно-заповідного фонду в ході реалізації різних видів землекористування та охорони;
- здійснення оцінювання та спостереження перспектив розвитку природно-заповідного фонду;
- планування та здійснення екологічної освітньої діяльності, рекреації та наукових дослідів;
- здійснення державного та громадського регулювання з дотримання умов користування територіями та охорони природно-заповідного фонду при проведенні: стратегічної екологічної оцінки та реєстрації права власності на земельні території;
- створення, поновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації [8].

Відповідно до статті 15 («Статус та завдання природних заповідників») основні завдання природно-заповідного фонду включають:

- збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, здійснення наукових досліджень та моніторинг за станом навколишнього природного середовища,
- розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань
- розширення екологічних знань,
- сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи.

Природно-заповідний фонд поділяється на природні ділянки та штучно створені об'єкти. Природні території та об'єкти включають біосферні

заповідники, заказники, національні природні парки, природні заповідники, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки та заповідні урочища. До штучно створених об'єктів відносять дендрологічні парки, зоологічні парки, ботанічні сади, парки пам'ятки садово-паркового мистецтва (Рис.1.1.). В залежності від історико-культурної, екологічної та наукової цінності пам'ятки природи, ботанічні сади, заказники, дендрологічні парки, парки пам'ятки садово-паркового мистецтва та зоологічні парки можуть бути місцевого та

загальнодержавного значення [5].

Рис. 1.1. Карта природно-заповідного фонду України [13]

В свою чергу, в залежності від походження, мети, необхідного режиму охорони і об'єктів, заказниками та пам'ятками природи поділяються на різні підвиди. Заказники поділяються на орнітологічні, ботанічні, іхтіологічні, пантеологічні, загальнозоологічні, ландшафтні, ентомологічні, лісові, гідрологічні, карстово-спелеологічні та загальногеологічні. Пам'ятки природи

поділяються на ботанічні, комплексні, зоологічні, пралісові, геологічні та гідрологічні.

Правовий статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду регулюється Конституцією України (статтями 13, 14), Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», та «Про природно-заповідний фонд України». Також правовий статус заповідних територій визначає Глава 7 Земельного кодексу України ("Землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення").

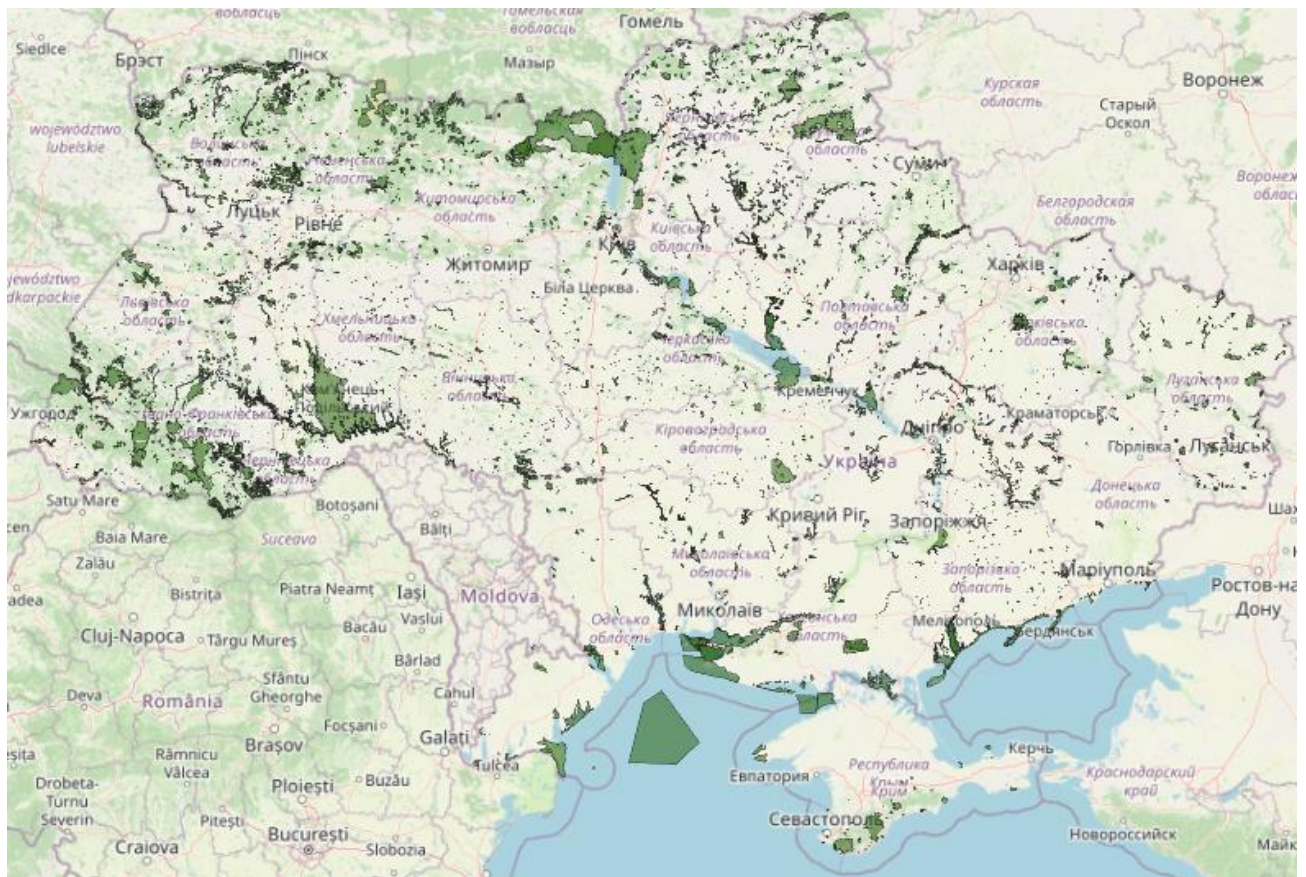
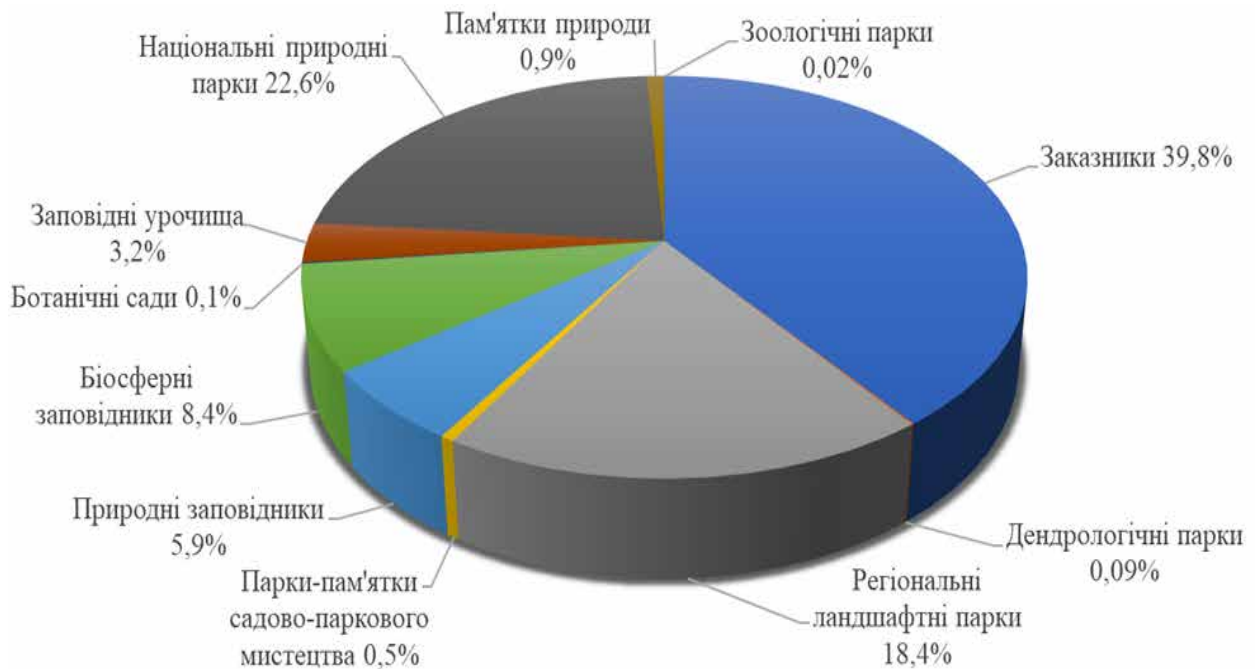

Рис. 1.2. Природно-заповідний фонд України [13]

Стаття 13 Конституції України зазначає: Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які перебувають в межах України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. В статті 14 Конституції України вказується: Земля є головним національним багатством, що знаходиться під особливою охороною країни. Право власності на землю

гарантується. Це право набувається і реалізовується громадянами, юридичними особами та країною виключно відповідно до закону [6].

**Рис.1.3. Структура території ПЗФ України станом на 01.01.2025 р.
(% від загальної площі ПЗФ)**

В Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" про природно-заповідний фонд згадується в статті 5 (Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища), статті 20 (Компетенція центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів), статті 21 (Повноваження громадських організацій у галузі охорони навколишнього природного середовища), статті 39 (Природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення), стаття 40 (Додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів), статті 47 (Фонди охорони навколишнього природного середовища), статті 54 (Охорона навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення), статті 60 (Система природних територій та об'єктів, що підлягають особливій

охорони), статті 61 (Природно-заповідний фонд України) та статті 68 (Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища) [7].

Станом на 2025 рік природно-заповідний фонд України налічує 8 627 територій та об'єктів загальною площею близько 4 100 тис. гектарів, що становить приблизно 6,7% від території країни. В порівнянні з більшістю країн Європою цей відсоток значно більший, показник становить 10%. А тому, одним з ключових завдань в сфері заповідної справи є збільшення площ природоохоронних територій. З моменту набуття незалежності на території України було створено значну кількість природоохоронних територій. Збільшення територій ПЗФ в останні роки відбулось певною мірою за рахунок утворення багатофункціональних об'єктів природно-заповідного фонду (Табл.1.1.).

Об'єкти природно-заповідного фонду поділяються на одинадцять категорій, серед яких: природні заповідники (13 об'єктів), біосферні заповідники (9 об'єктів), національні природні парки (55 об'єктів), регіональні ландшафтні парки (84 об'єкти), заказники (3 299 об'єктів), пам'ятки природи (3 167 об'єктів), заповідні урочища (847 об'єктів), ботанічні сади (35 об'єктів), зоологічні парки (19 об'єктів), дендрологічні парки (65 об'єктів), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (28 об'єктів) [4].

Серед усіх категорій територій і об'єктів ПЗФ за кількістю найбільшу частку мають пам'ятки природи, заказники та заповідні урочища. Ці категорії становить близько 90% усіх існуючих об'єктів природно-заповідного фонду.

Попри те, що ці об'єкти лідирують за кількістю, за площею вони поступаються біосферним заповідникам та національним природним паркам, вони складають 80% від загальної площі об'єктів ПЗФ. Частка площ територій та об'єктів окремих категорій у ПЗФ складає: заказників – 39,8%, національних природних парків – 22,6%, регіональних ландшафтних парків – 18,4%, біосферних заповідників – 8,4%, природних заповідників – 5,9%, заповідних урочищ – 3,2%, пам'яток природи – 0,9%, парків-пам'яток садово-паркового

мистецтва – 0,52%, ботанічних садів – 0,1%, дендрологічних парків – 0,09%, зоологічних парків – 0,02%. (рис.1.3).

1.1. Динаміка чисельності об'єктів та територій ПЗФ за 2016-2025 рік, середні показники по Україні [12]

Роки	Кількість об'єктів природно-заповідного фонду	Площа, тис. гектарів	Частка площі об'єктів ПЗФ в загальній території країни, %
2016	8 184	3 803 131,843	6,3
2017	8 396	3 985 605,286	6,6
2018	8 397	3 991 638,464	6,61
2019	8 397	3 991 638,464	6,61
2020	8 512	4 085 862,369	6,77
2021	8 621	4 105 522,247	6,80
2022	8 633	4 172 032,100	6,82
2023	8 730	4 125 833,100	6,8
2024	8 889	4 556 000, 000	6,91
2025	8 627	4 181 000, 000	6,7

Частка площ природно-заповідного фонду від площ адміністративних одиниць по областях суттєво різняться. Найменшу частку – 4-7 % має Харківська, Донецька та Луганська область, найбільшу – 12-18 % становить Івано-Франківська, Закарпатська та Волинська область. В Рівненській, Житомирській, Київській, Житомирській, Полтавській, Черкаській, Одеській областях природоохоронні території складають 9-15 %, а у Миколаївській,

Херсонській, Запорізькій, Кіровоградській, Дніпропетровській, Сумській та Чернівецькій областях – 7-12%.

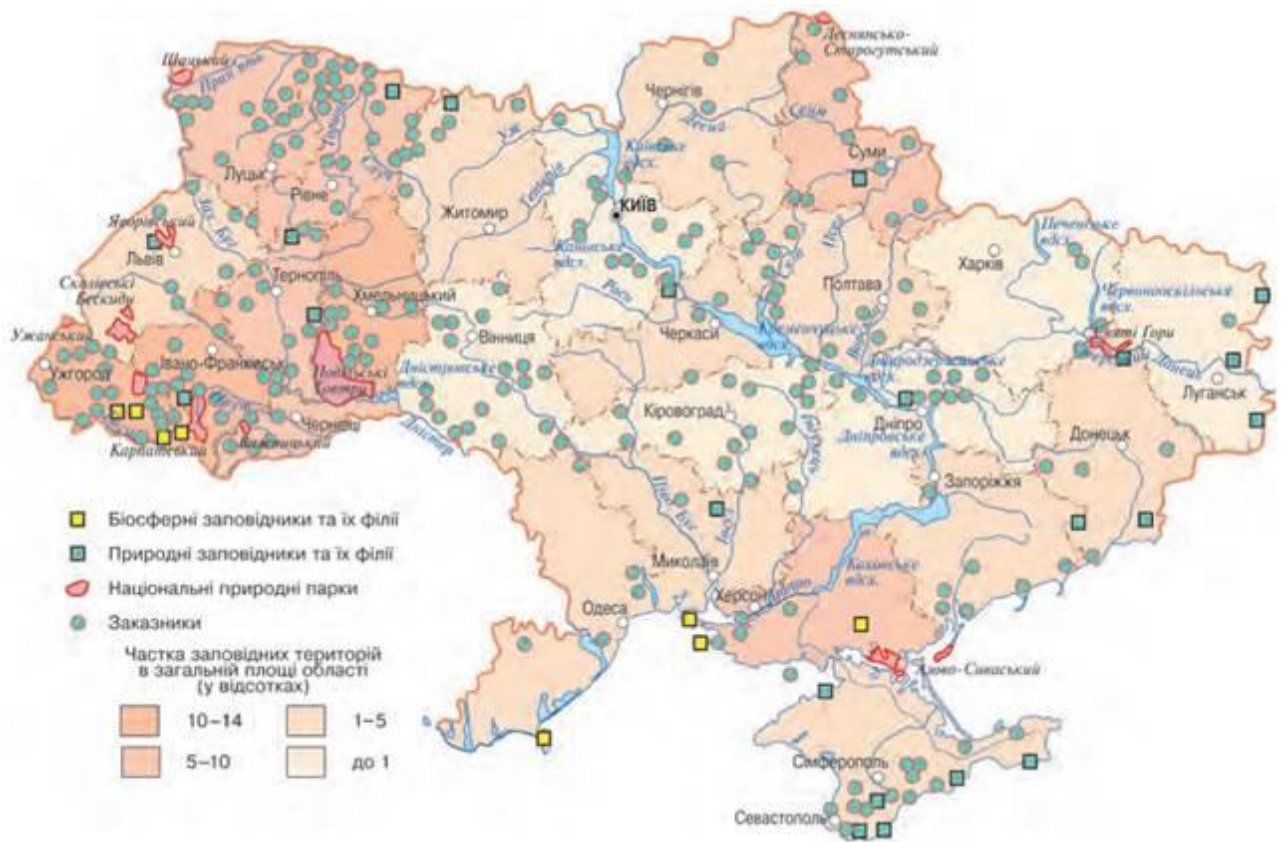

Рис.1.4. Карта природно-заповідного фонду України

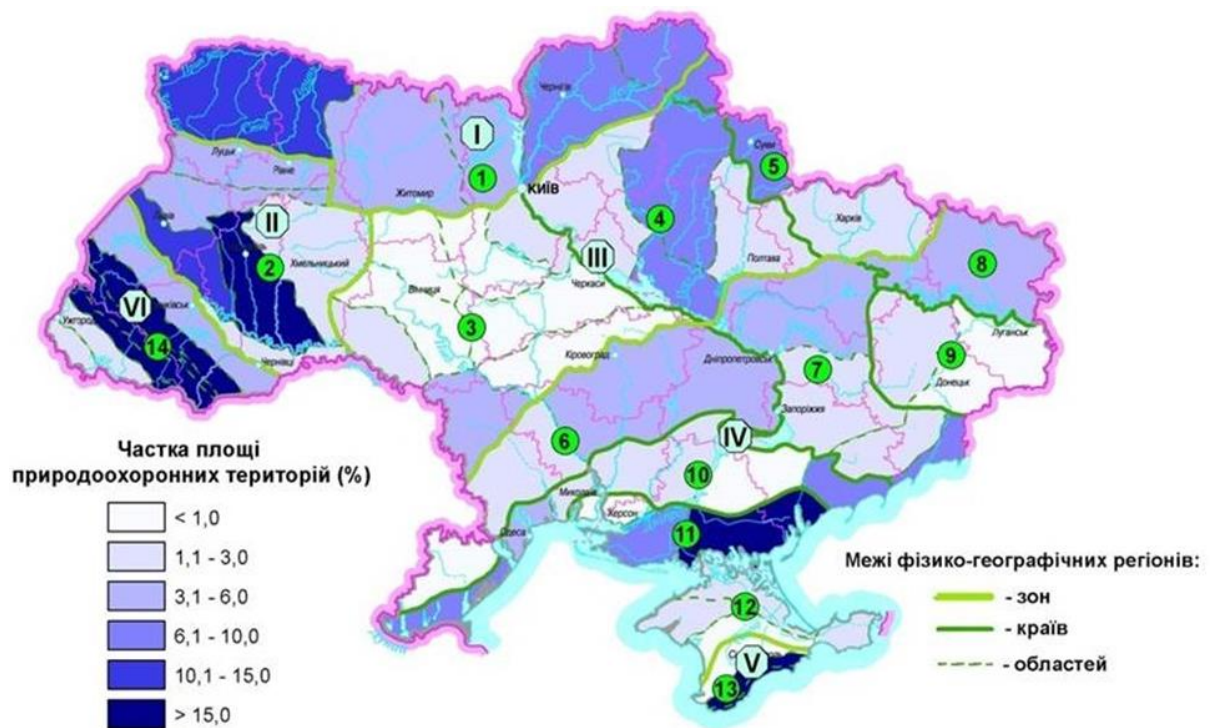

Рис.1.5. Межі фізико-географічних регіонів ПЗФ України

1.2. Географічне положення, рельєф та рекреаційний потенціал Закарпатської області

Закарпаття знаходиться в південно-західній частині України. Область межує з Польщею та Львівською областю - на півночі, на сході межує з ІваноФранківською областю, а на півдні - з Румунією, на заході - з Угорщиною і Словаччиною. Загальна площа Закарпатської області складає 12 753 км². Унікальні географічне та геополітичне розташування області та вагомий природно-ресурсний та історико-культурний потенціал – сприяють розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Територія Закарпаття з півночі захищена Карпатським хребтом, з північного заходу – Татрами, з півдня – західними Румунськими горами та Марамороським масивом. З іншими областями країни Закарпаття поєднують Ужоцький, Яблонецький, Верецький, Вишківський та Воловецький перевали висотою від 931 до 1614 м.н.р.м.

Рельєф області складається з трьох частин: рівнинна, передгірська та гірська. Рівнинна частина розташована на північному сході та прилягає до річки Дністер. Гірська частина області зайнята Східними Карпатами, також там знаходиться найвища гора України — Говерла [12]. Складною системою територіальних одиниць являється природа Закарпаття. Цю систему створюють високогірний, середньогірний, низькогірний та передгірський яруси.

До високогірного ярусу належать давньольодовикововисокополонинські гірські ландшафти з максимально відносним перевищенням до 1500 м (масиви Чорногора, Свидовець та ін.) в осьовій частині гір. До середньогірного ярусу належать давньольодовиково-високополонинські кристалічні (Чивчини). Адміністративно-територіальний розподіл Закарпаття представлений на рисунку 1.6.

До регіонального розлому, що охоплює Карпати на південь, належать низькогірно-стрімчаківі ландшафти – Угольський, Свалявський та інші. Тут знаходяться карстові печери регіону північно-східних Українських Карпат.

Місцевість займають низько гірно-скибові ландшафти (перевищення сягають до 400 м) у міжріччях Дністра, Лімніці, Бистриці, Стрию, Сірету [23].

Закарпаття називають «легенями» України, де розмаїття рослинності нараховує близько 2600 видів і форм. Хвойні ліси займають близько 70 % усіх деревостанів. Серед лісів переважають смерекові, модрина, ялицеві. Зустрічаються сосни кедрові європейські, дуб, граб, вільха, черешня, горіх, а також тис ягідний – найдовговічніше дерево в Україні.

Рис. 1.6. Карта-схема розташування районів Закарпатської області [15]

У складі букових пралісів ростуть клен гостролистий, ясен звичайний та ільм гірський, які майже зникли у багатьох районах Карпат і трапляються лише у важкодоступних місцях території. На верхніх схилах гір розташовані альпійські луки, багаті рідкісними видами флори, також ендемічною рослиною рододендром східнокарпатським, він ще називається альпійською трояндою, завдяки красивим рожевим квіткам. Із 132 закарпатських видів рослин,

занесених до Червоної книги України, 56 можна знайти тільки в Карпатах. Серед них – едельвейс, скополія карніолійська, дзвоники карпатські, лілія лісова, антрагена альпійська, чемерник червонуватий та інші.

Головною закономірністю розподілу рослинності є висотна диференціація, зумовлена змінами гідротермічних умов з висотою. Кожний тип рослинності вибирає для свого проростання певний висотний ступінь з найсприятливішим співвідношенням тепла і вологи. Видовий склад рослинності є дуже різноманітним. Тут росте близько 2 тисяч видів вищих рослин. Флора складається в основному з видів середньоевропейських широколистих лісів, які становлять близько 35% усієї флори – це бук лісовий, або звичайний, граб звичайний, дуб звичайний і скельний, клен, липа серцелиста.

З трав'яних – це переліска багаторічна, арум плямистий, астранція велика, білоцвіт весняний та інші. Значну роль у флорі (близько 35%) відіграють тайгові євро-сибірські форми. Наприклад, ялина європейська, смерека біла, ялина гірська, яловець сибірський та інші. Помітний вплив елементів аркто-альпійської високогірної флори, що складають 18% - це верба трав'яниста і туполиста, дріада восьмипелюсткова, ялина гірська, гірчак живородний, осока волосовидна, анемона нарцисоцвіта, нечуйвітер альпійський.

Ліси мають багатий видовий склад, який включає в себе 25 корінних і 15 введених порід. Основними лісоутворюючими породами є бук, ялина, граб, смерека, дуб. Як домішки поширені явір, липа, ясен, клен гостролистий, ільм, осика, береза, черешня та інші. Переважають листяні насадження. Вони становлять 52,7% усієї покритої лісом площі. Серед лісів рівнин і передгір'їв переважають сонячні світлі діброви.

В Українських Карпатах досить широко поширені букові ліси. Розвиток бука в смузі низькогір'я визначається наявністю помірного та зволоженого клімату. Бук утворює густі, тінисті однарусні деревостої. За

підпорядкуванням ліси Закарпатської області розподіляються наступним чином:

- Державне агентство лісових ресурсів України – 87,1 %;
- Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України – 11,4 %;
- Міністерство освіти і науки України – 1,0 %;
- Інші – 0,5 % [24].

Метою розвитку екомережі Закарпатської області є формування територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка сприяє збереженні природних екосистем, видів рослинного та тваринного світу та їх популяцій.

Тваринний світ Карпат багатий і різноманітний також. У сучасній фауні області налічують понад 35 тис. видів. На території області поширені як безхребетні, так і хребетні тварини. Серед безхребетних є представники понад 25 типів організмів, з яких більшість – найпростіші. Близько 410 видів хребетних тварин, ссавців – 80 видів, птахів – 287 видів, з яких 198 гніздуючих, 10 видів плазунів, 16 земноводних, 60 риб, 100 молюсків.

До Червоної книги України занесено – 130 видів тварин. Види тварин, які занесені до різних національних та міжнародних «червоних» списків за систематичними групами: безхребетні – 58, птахи – 184, ссавці – 44, риби – 28, земноводні – 15, плазуни – 10.

Видно, що до національних та міжнародних «червоних» списків найбільше занесено птахів, а саме 184 вида, а найменше – плазунів, в кількості – 10 видів. Ядро фауни складають види мезофільних західних і середньоевропейських широколистих лісів – олень благородний, черепаха болотна, козуля, вугор європейський.

На території дуже поширені представники Середземномор'я (саламандра плямиста, жаба зелена), мешканці 19 хвойних лісів та сибірської тайги (глухарі, тетерев). Зустрічаються елементи степової, пептичної, і

альпійської (бурузубка альпійська, полівка снігова, тритон альпійський) фауни [8].

Курортні ліси Закарпаття виконують важливі захисні, санітарногігієнічні та рекреаційні функції. Вони підтримують об'єм мінеральних джерел, створюють сприятливі умови для лікування, оздоровлення та відпочинку населення. У регіоні курортні ліси виділені навколо всіх санаторіїв та санаторно-курортних комплексів. Забезпеченість курортними лісами є досить високо. Найбільші площі курортних лісів виділені навколо курортів «Поляна», «Сонячне Закарпаття» та «Квітка Полонини». Загальна їх площа 2,6 тис. га [5].

Водні ресурси Закарпаття представлені ріками, озерами, ставками, водосховищами, які є придатними для рекреаційного використання. На території знаходяться водоспадами, які цікаві як туристичні об'єкти регіону. На території Закарпатської області протікає більше 125 річок протяжність річок складає 3429,9 кілометрів.

Всі річки належать басейну Тиси (притоку Дунаю). Найбільш великі – Тиса протяжністю 262 км, Боржава протяжністю 106 км, Латориця протяжністю 144 км, Уж протяжністю 107 км [7]. Річка Тиса є найбільша ліва притока Дунаю, утворюється при злитті Білої та Чорної Тиси в 4 км на північ від міста Рахова. Річка Біла Тиса є лівою притокою річки Тиси, яка утворюється злиттям річки Стоговця та річки Банзатула на півд. Зх. Схилах Черногорського хребта.

Річка Чорна Тиса – це ліва притока річки Тиси, яка починається з джерел на пн. Сх. Схилі Свидовця на висоті близько 1500 м.

Річка Боржава – це права притока Тиси. Бере початок з джерел з гори Стій. Верхня течія має гірський характер. Ширина річки – від 0,6 м до 50 м. Витрата води від 10 до 293 м³/с. Каламутність становить 50 – 500 г/м³. Річка замерзає.

Річка Латориця – це права притока Тиси. Протікає також на території Угорщини. Довжина річки 191 км, площа – 7680 км².

Річка Теремля – це права притока Тиси. Ширина складає від 15 – 20 м. Падіння – 9,3 м/км. Основна притока – це Велика Уголька.

Річка Тересва – це права притока Тиси. Утворюється в результаті злиття річки Брустурянки та річки Мокрянки.

Рис. 1.7. Водні ресурси Закарпатської області

Річка Уж – це ліва притока Латориці, протікає на території України та Словаччини. Бере початок з джерела на півд. Зх. Схилах Вододільного хребта, нижче по течії перетинає Полонинський хребет та Закарпатську низовину. Довжина складає 133 км. Площа – 2770 км² (в Україні відповідно 107 км² і 2010 км²). Ширина від 15 – 30 метрів, коло м. Ужгорода – 135 м. Падіння – 7,2 м/км. Живлення змішане.

Озеро Синевир. Озеро – завального походження. Розташовано у Міжгірському районі поблизу села Синевирська. Площа озера складає 7 га, середня глибина – 16-17 м, максимальна – 24 м.

Озеро Апшинець. Озеро льодовикового походження у Рахівському районі Закарпаття. Довжина її 126 метрів. Ширина 100 м, а площа 1,2 га. Глибина до 3,3 м.

Озеро Драгобратське. Озеро льодовикового походження у Рахівському районі Закарпаття. Довжина 55 м, ширина 21 м, площа 0,1 га. Глибина до 1,2 метрів.

Озеро Синє. Озеро вулканічного походження у Мукачівському районі Закарпатської області. Лежить на південно-західних схилах гірського масиву Синякна на висоті 600 метра над рівнем моря, на півночі від с. Синяк. Площа близько 2 га.

Водоспади Закарпаття, або як їх ще тут називають - водограї чи гуки, багаті за своєю дивовижною красою та неповторністю. Вони завжди приваблювали численних туристів і справляли незабутнє враження на них. Найбільш відомими є: "Шигівський", "Яловий" в заповіднику "Зачарована долина" Іршавського району, "Шипіт" [7].

Річки на території Закарпаття мають великий рекреаційний потенціал. До видів рекреаційних занять на Закарпатті відносять: купання, рибальство, відпочинок на парусних і веслових суднах, моторного малолітражного флоту, воднолижний спорт, підводне полювання.

Потенціал гідроенергетичних ресурсів малих та середніх річок становить 6,5 млрд.квт.год/рік і є найбільшим серед областей України, що відкриває певні можливості для розвитку малої гідроенергетики.

Закарпаття є найбільш зволожена область України. Всі діючі водозабори підземних вод в цій області є інфільтраційними, тому якість добутої в них підземної води повністю залежить від характеристик поверхневого стоку та потребує особливого захисту. В цілому кількість питних підземних вод достатньо для задоволення потреб населення в питній воді.

Закарпаття є надзвичайно перспективним лікувально-рекреаційним регіоном, тому що володіє найбільшою кількістю джерел і свердловин – 51% загальної кількості регіону.

В цій області налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод всіх відомих типів з сумарним числом понад 57,5 тис м3/добу. В таблиці 1.2 міститься інформація про мінеральний склад та мінералізація води на Закарпатті.

1.2. Мінеральний склад та мінералізація води на Закарпатті

Назва води	Мінеральний склад	Мінералізація, г/дм ³
«Поляна квасова»	Гідрокарбонатно-натрієва борна, фторова	6,5-12
«Поляна купель»	Гідрокарбонатно-натрієва борна, фторова	7-11
«Свалява»	Гідрокарбонатна натрієва	4-8
«Лужавська-4»	Гідрокарбонатна натрієва	2,8-6,5
«Лужавська-7»	Гідрокарбонатна натрієва	6,5-9
«Шаянська 242»	Кремниста гідрокарбонатно-натрієва	2,5-5
«Боржавська»	Гідрокарбонатна кальцієвонатрієва	1-2,5

За фізико-хімічними особливостями, мінеральні води регіону відносять до таких основних бальнеологічних груп: мінеральні, вуглекислі, залізисті, бромні, йодні і йодобромні, кременисті термальні води, миш'яковмісні, радонові, борвмісні води, мінеральні води з підвищеним вмістом органічних речовин, торфові лікувальні грязі.

Мінеральні води без специфічних компонентів і властивостей. Їх лікувальна дія обумовлена іонним складом і загальною мінералізацією. На них

функціонують курорти, які спеціалізуються на лікуванні захворювань кишково-шлункового тракту та обміну речовин. Вуглекислі води в основному зосереджені в Закарпатській області з функціонуючими на її основі курортами Свалявської групи. Ця група курортів спеціалізується на лікуванні захворювань кишково-шлункового тракту, сечостатевої, серцево-судинної та нервової систем. Також вона понижає артеріальний тиск.

Залізисті води. Вони поширені в невеликій кількості в Закарпатській області. Курортів на базі залізистих вод в Карпатському регіоні не існує. Кременисті термальні води від +38 до 60°C виявлені лише в Закарпатті та на їх базі функціонують санаторії Боржава та Теплиця.

Головною спеціалізацією являється лікування захворювань центральної нервової системи, опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи, органів дихання та гінекологічних захворювань. Миш'яковмісні води в Україні є тільки в Рахівському районі, де функціонує курорт Кваси.

Основною спеціалізацією лікування є захворювання периферичної нервової системи, опорно-рухового апарату та органів кровообігу. Радонові (радіоактивні) води залягають лише на території Закарпаття в Берегівському та Рахівському районах. Борвмісні води виявлені лише в Свалявському районі. Курортів на основі борвмісних вод в регіоні не існує.

Мінеральні води з підвищеним вмістом органічних речовин. Зразком цього типу вод є Трускавецька «Нафтуса». Це вода, яка відома своєю унікальністю. Традиційно пов'язується з Трускавецьким і Східницьким курортами, де головним профілем лікування являється захворювання кишково-шлункового тракту, сечостатевої системи та цукрового діабету. Незначні запаси поширені в Закарпатській області.

Торфові лікувальні грязі забезпечують природний потенціал грязелікування Карпатського регіону. До них відносять торф із високим вмістом (понад 28%) і мірою розкладу (понад 45%) органічних речовин. Найціннішими вважаються гіпсові і купоросні торфи з мінералізованим (понад

2 г/л) грязьовим розчином. Курорти спеціалізуються на лікуванні захворювань периферичної нервової системи, опорно-рухового апарату [37].

1.3. Нормативні та законодавчі документи щодо охорони природно-заповідного фонду України

Охорона є однією з основних елементів діяльності щодо збереження цінних природних ділянок землі та об'єктів ПЗФ України. Природно-заповідний фонд налічує велику кількість різноманітних заповідних територій, де проживає значна кількість рідкісних та зникаючих представників флори та фауни.

Згідно з законодавством у сфері охорони заповідних територій, ПЗФ України охороняється як національне надбання для якого визначено спеціальний режим відтворення, охорони та використання.

Відповідно до статті 60 Закону України «Про природно-заповідний фонд» охорона заповідних територій покладається на служби їх охорони. За потреби охорона об'єктів ПЗФ може здійснюватись службами державної охорони, що знаходяться поруч з заповідними територіями. Очолюють служби керівники об'єктів ПЗФ та адміністрацій територій. Керування службою охорони ПЗФ здійснюється Міндовкіллям. В процесі своєї діяльності служба державної охорони співпрацює з органами місцевої влади та органами виконавчої влади, громадськими організаціями [10].

Правовий режим земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення - це встановлений правовими нормами порядок охорони земель, передбачає збереження і відтворення, а також використання за цільовим призначенням земель різних форм власності, забезпечення охорони прав всіх суб'єктів на ці землі, здійснення управління землями і забезпечення контролю за дотриманням законодавства та застосування відповідальності за його порушення.

Поняття та правовий статус земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, визначає Глава 7 Земельного кодексу

України. Правовий статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду регулюється також Конституцією України (статтями 13, 14), Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», та «Про природно-заповідний фонд України».

Об'єктам природно-заповідного фонду присвячена також Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні, затверджена постановою Верховної Ради України від 22.09.1994 р. № 177/94-ВР, Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затверджена Законом України від 21.09.2000 р. № 1989-III. До земель природно-заповідного фонду включаються території та об'єкти, визначені ст. 44 ЗК України, а також ч. 2 ст. 61 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Порядок створення та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановлюється Законом України «Про природно-заповідний фонд України».

Зазначеним Законом визначено категорії об'єктів природно-заповідного фонду, кожна з яких має особливості правового статусу, порядку організації і функціонування, режиму використання земель природних територій та об'єктів.

Порядок надання земельних ділянок і видачі документів на право володіння, користування і розпорядження землями природно-заповідного фонду визначається статтями 20, 122, 123, 125, 126 ЗК України.

Зміна меж, категорії, скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється відповідно до норм глави 22 ЗК України та ст. 51-53 Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Вилучення земель природно-заповідного фонду регулюється ст. 150 ЗК України.

Контроль за забезпеченням режиму земель природно-заповідного фонду здійснюється органами та особами, визначеними Главою 32 ЗК України.

За порушення правового режиму земель природно-заповідного фонду може наступати кримінальна, адміністративна та цивільна відповідальність.

Землі природно-заповідного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Обмеження щодо передачі деяких об'єктів у приватну власність передбачено статтями 83, 84 ЗК України, ст. 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Законодавче регулювання природно-заповідного фонду (ПЗФ) в Україні спрямоване на збереження природного середовища, підтримку біорізноманіття та раціональне використання природних ресурсів. Основні закони та нормативно-правові акти, що регулюють цю сферу, забезпечують правові основи для управління ПЗФ, встановлюють правила охорони заповідних територій і передбачають відповідальність за порушення природоохоронних вимог. Основні законодавчі акти з охорони ПЗФ в Україні:

- Закон України "Про природно-заповідний фонд України" (1992 р.): закон, який встановлює правовий статус ПЗФ, його категорії, порядок утворення, охорони і використання природних заповідних територій. Закон зобов'язує підприємства, державні органи і громадян додержуватись природоохоронних норм та регламентує діяльність в межах природно-заповідного фонду.
- Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 р.): цей закон характеризує основні принципи державної політики у галузі управління екологічною безпекою, охорони природи та забезпечення прав громадян на чисте навколишнє середовище. Він визначає правила для контролю за всіма видами діяльності, які можуть впливати на довкілля і передбачає збереження екосистем.
- Закон України "Про Червону книгу України" (2002 р.): закон передбачає охорону рідкісних і зникаючих представників рослин та тварин, які віднесені до Червоної книги України. Цей документ контролює охорону представників флори та фауни на території ПЗФ та за його межами.

- Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 25 лютого 2013 року № 64 «Про затвердження Інструкції щодо оформлення охоронних зобов'язань на території та об'єкти природно-заповідного фонду»
- Конституція України
- Земельний кодекс України
- Кримінальний кодекс України
- Кодекс України про адміністративні правопорушення
- Закон України "Про екологічну мережу України" (2004 р.): впорядковує питання утворення, збереження й розвитку екологічної мережі України, яка також має в своєму складі заповідні території. Він направлений на утворення взаємних зв'язків в системі екологічних коридорів для збереження видів флори та фауни.
- Законом України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки»
- Лісовий кодекс України (2006 р.): Регулює порядок охорони та використання лісів України, включаючи території природно-заповідного фонду. Встановлює заходи щодо боротьби з незаконною вирубкою та збереження лісових екосистем.
- Водний кодекс України (1995 р.): Кодекс забезпечує збереження водних ресурсів, охорону водних екосистем та додержання природоохоронних вимог з використання водних ресурсів, які знаходяться на територіях природно-заповідного фонду.
- Закон України "Про тваринний світ" (2001 р.): Закон направлений на відтворення та охорону рідкісних та зникаючих видів фауни. Він забезпечує охорону тварин та їх середовища існування на природоохоронних територіях [11].
- Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України.

Підзаконні акти і нормативні документи:

- Постанови Кабінету Міністрів України щодо створення окремих об'єктів ПЗФ та затвердження їх меж.
- Накази Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України з питань ведення діяльності на заповідних територіях.
- Місцеві програми з охорони природи та збереження біорізноманіття.
- Положення про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України, затверджене наказом Міністерства навколишнього природного середовища України від 29 березня 1994 року № 30

Відповідно до цих актів на території України здійснюється контроль за збереженням унікальних природних комплексів та екосистем, а також охорона природної спадщини України.

Задля збереження природно-заповідного фонду Україна активно долучається до міжнародного співробітництва. У міжнародній практиці для збереження природного середовища застосовуються різні міжнародні угоди, що регулюють охорону біорізноманіття. Міжнародна співпраця є ключовим елементом в забезпеченні збереження природних територій. Співробітництво забезпечує фінансування, обмін досвідом, підтримку різноманітних міжнародних фондів та організацій.

Одним з аспектів міжнародної співпраці є укладання конвенцій. Серед яких можна виокремити підписання конвенції про охорону біорізноманіття (1992 р.), Бернську (1996 р.) та Рамсарську конвенцію (1991 р.). Україна активно долучається до співпраці з іншими країнами, які є підписантами конвенції про охорону біорізноманіття. Це в свою чергу, дозволяє їй брати участь у різноманітних міжнародних програмах та проектах направлених на охорону біорізноманіття.

Відповідно до того, що Україна є членом Рамсарської конвенції на території України здійснюється захист водно-болотних угідь міжнародного

значення, серед яких – дельта річок Дністер і Дунай. Ця конвенція сприяє технічній та фінансовій підтримці щодо здійснення екологічних спостережень та досліджень.

Приєднання України до Бернської конвенції забезпечує охорону дикої фауни, флори і природних середовищ. Що в свою чергу сприяє контакту з європейськими державами щодо захисту біорізноманіття та екорегіонів.

Попри те, що Україна не є членом Європейського Союзу, вона співпрацює в межах програм та проектів щодо біорізноманіття. Однією з таких програм є «Natura 2000». ЄС забезпечує підтримку проектів з адаптації природоохоронної системи країни до стандартів «Natura 2000». Особливо це стосується прикордонних територій. Також, ЄС та партнери надають підтримку у провадженні проектів за програмою «EU4Environment» для захисту річок, лісів та інших природних територій, а також для збереження екосистем.

Завдяки співпраці з Польщею в 1999 році було створено Україно-Польські транскордонні природоохоронні території, серед яких Міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати», який є частиною програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Транскордонний природоохоронний проект був утворений з метою захисту спільного екологічного ареалу та підтримки збереження карпатської флори і фауни.

Також, ще одним проектом щодо збереження Карпатських гір є Карпатська угода, прийнята в 2003 році між Словаччиною, Україною, Угорщиною та Румунією. Цей проект забезпечує боротьбу з вирубками та охорону лісів, а також розвиток екотуризму.

Важливе значення для збереження біорізноманіття має транскордонний біосферний резерват «Дельта Дунаю» з Румунією, утворений в 1998 році. Дельта Дунаю є середовищем існування багатьох представників флори та фауни, які перебувають під загрозою зникнення. Проект забезпечує охорону одного з найбільших водно-болотних угідь в Європі.

Відповідно до статті 46-2 Земельного кодексу України землі територій та об'єктів природно-заповідного фонду вздовж лінії державного кордону України у розмірах, передбачених цим Кодексом, у встановленому законом порядку виводяться із складу природно-заповідного фонду та передаються військовим частинам Державної прикордонної служби України для здійснення будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій.

2. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКАРПАТТЯ

2.1. Екологічний стан територій Закарпатської області

Дослідження екологічного стану навколишнього природного середовища має велике значення для розвитку екологічно-орієнтованих видів туризму. Для територій Закарпаття екологічні проблеми мають однаковий характер, зокрема це:

- порушення екологічної рівноваги, що зазнали шкідливого впливу внаслідок діяльності підприємств гірничо-видобувної, хімічної та паливноенергетичної промисловості;
- забруднення довкілля промисловими та побутовими відходами, а також недостатні зусилля щодо їх переробки та утилізації;
- хімічне та біологічне забруднення поверхневих водойм басейнів великих водних середовищ;
- розвиток небезпечних процесів внаслідок шкідливої дії повеней, паводків, селів, зсувів;
- зниження рівня унікальних природних екосистем, втрата біологічного різноманіття.

Небезпечна екологічна ситуація в Карпатах аналізується знищенням лісів та екологічні катастрофи. Ця проблема широко обговорюється в різних установах, причетних до експлуатації гірських лісів і веденню лісового господарства, змусивши серйозно задуматися над екологічною ситуацією Карпат, де проживає більш 4,5 млн. людей, життя яких традиційно зв'язана з гірськими лісами.

Прогноз щодо повторення паводків у Карпатах невтішний. При невисокій лісистості (52 %), великій кількості опадів (до 1600 мм), тенденції потепління клімату внаслідок парникового ефекту і прогнозованого збільшення рівня води в ріках Західної Європи існує постійна небезпека паводкових процесів.

Випадки катастрофічних паводків, зсувів та ерозії ґрунтів, селевих потоків, карстових явищ, що стали частішими в останні десятиліття, викликають звісно занепокоєння [10].

Протягом двох останніх сторіч лісистість у рівнинних районах і передгір'ях Карпат знизилася до 25 %, а в гірських районах - до 52 %. Найбільш сприятливим гідрологічним режимом відзначаються водозбори з лісистістю більш 65 %. В даний період у карпатських областях існує близько 65 тис. га чагарникових заростей і 114 тис. га безхазяйних земель антропогенного походження.

Отже, це той природний резерв, за рахунок якого можна збільшити лісистість. Для відновлення порушеної природної рівноваги в Карпатах потрібна екологічно й економічно правильна система ведення лісового господарства і використання лісосировинних ресурсів. Найбільш гострою та актуальною проблемою для Закарпатської області є захист населених пунктів, виробничих об'єктів та сільськогосподарських закладів від затоплення паводковими та повеневими водами річки Тиса та її приток. Паводки та повені на річках Закарпаття відбуваються від 4 до 8 разів на рік.

Останнім часом частота високих паводків невинно зростає внаслідок збільшення водності, зростання антропогенного навантаження на водні артерії, порушення водоохоронного режиму в процесі господарювання, зміни інженерної інфраструктури.

Проблемою залишається екологічний стан у водоохоронних зонах і прибережних смугах на потоках та річках Закарпатської області. Основною причиною є відсутність конкретних землекористувачів, розформування та розпаювання колективних сільгосподарських підприємств, віднесення і включення цих земель до адміністративної території сільських і селищних рад без механізму дієвого контролю [11].

Забруднення атмосферного середовища. Серед підприємств, які здійснюють найбільші викиди в атмосферне повітря в Закарпатті є АТ «Закарпатгаз», компресорна станція Росош, компресорна станція Ужгород,

газо-вимірювальна станція Берегове, компресорна станція Хуст, компресорна станція Воловець.

Частка викидів від яких в загальному обсязі складає 68,2% або 2,3 тисяч тонн. 56,2% складає підприємство Закарпатського лінійного виробничого управління та 12% - АТ "Закарпатгаз". Зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря залежить саме від цих підприємств, а саме від кількості об'ємів перекачаного підприємствами газу та ремонтними роботами на станціях [25].

Головними причинами забруднення атмосферного повітря Закарпаття є кількість перекачаного газу, застаріле технічне обладнання. Спостерігається неефективна робота застарілого газоочисного обладнання на асфальтобетонних заводах Закарпатського облавтодору та потужних котельнях Мукачівських, Берегівських, Виноградівських, Хустських тепломереж, також погано оснащені золоуловлювачами котельні Мінтранспорту та зв'язку України.

Значно краще забезпечені пилогазоочисним обладнанням підприємства з іноземним капіталом, а саме: Ужгородська філія ТзОВ "ЕНО-Меблі", ТОВ "Фішер-Мукачево", ТзОВ "Ено-Меблі" м Мукачево, ТзОВ "Ено-Довге", ТзОВ "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед", ТзОВ "Флекстріонікс", ПрАТ "Єврокар", ТзОВ "Ядзакі Україна" та ТзОВ "Атлант" м. Хуст.

На Закарпатті є велика кількість забруднюючих об'єктів. Одним з них являється автотранспорт. За останні роки значно виросла кількість автомобільного транспорту, спостерігається значний ріст автозаправних станцій, що є вагомим джерелом у забрудненні атмосферного повітря [24].

На основі даних [25, 26], на рисунку 2.1 представлена динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря Закарпатської області з 2019 року по 2024 рік.

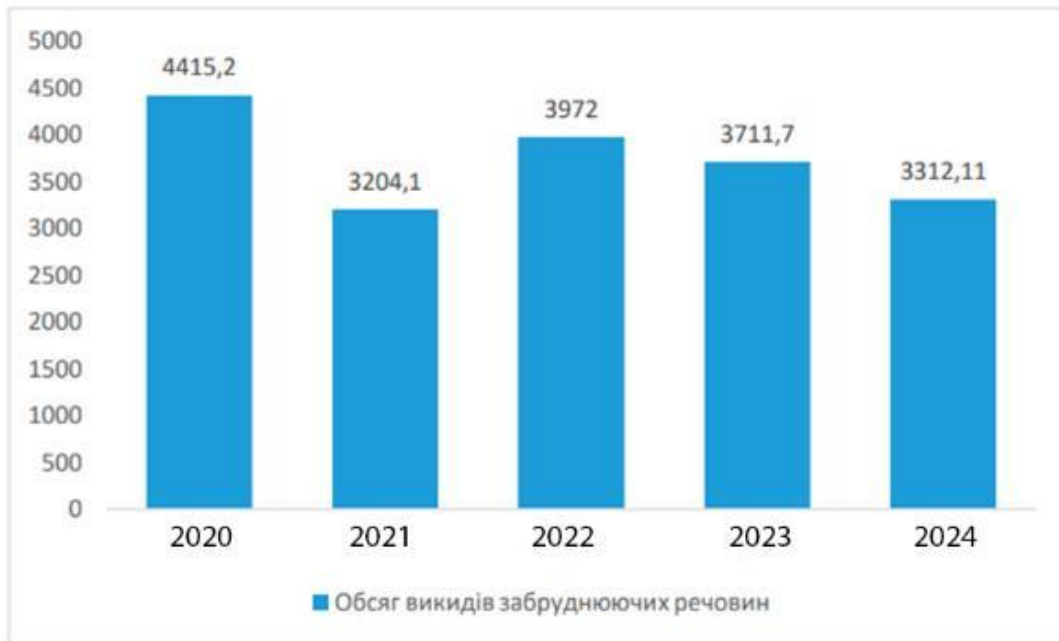

Рис. 2.1 Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин (тонн) стаціонарними джерелами в атмосферне повітря Закарпатської області з 2020 по 2024 роки

З рисунку 2.1 видно, що обсяг викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря зменшується. В 2020 році показник становить 4415,2 тонн, що менше на 1103,1 тонну за найбільший показник 2021 року, а саме 4415,2 тонн забруднюючих речовин. Потрібно приймати заходи щодо зменшення кількості шкідливих викидів в повітря. На основі даних [25], на рисунку 2.2 представлена динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря районів Закарпатської області за 2023 рік.

З рисунку 2.2 видно, що найбільш забруднене повітря спостерігається в Ужгородському районі і складає 1341,7 тонн. Найменш забруднене у Великоберезнянському районі – 1,7 тонн. По цим даним видно, що Закарпатська область потребує зменшення кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

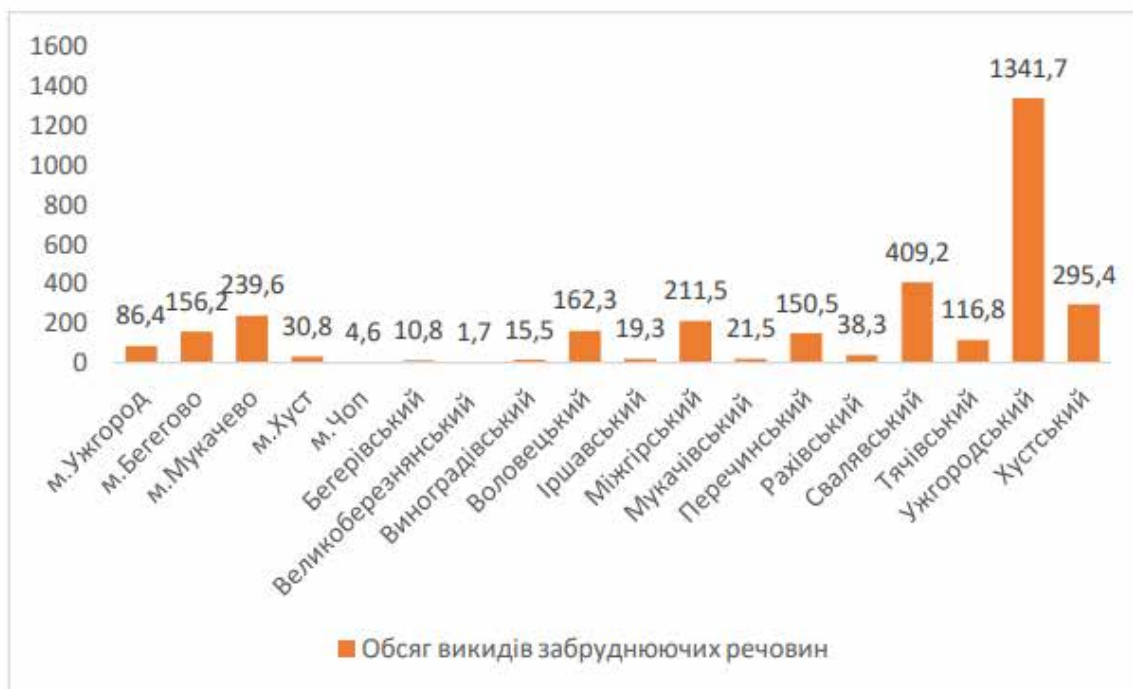

Рис. 2.2 Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин (тонн) стаціонарними джерелами в атмосферне повітря районів Закарпатської області за 2024 рік

Проблеми водного середовища. Водні ресурси Закарпатської області формуються з поверхневого стоку річок басейну ріки Тиса, місцевого річкового стоку, що утворюється в межах області, руху річкового стоку, що утворюється на території Румунії, Угорщини та Словаччини.

На території Закарпаття існує 698 водних об'єктів, з яких всі мають загальнодержавне значення. Найбільшими споживачами води в Закарпатті є підприємства житлово - комунального господарства області, яке складає 41,42 % від загального використання води в області та сільського господарства, яке складає 40,32 % від загального водоспоживання.

Обсяг викидів забруднюючих речовин водоспоживання, за обсягом використання свіжої води області, є промисловість, на яку припадає 4,9 % загального об'єму. Це пояснюється суттєвим скороченням промислового виробництва в області.

У галузі сільського господарства Закарпаття водні ресурси використовуються в двох основних напрямках: сільськогосподарське водопостачання та рибне господарство [24].

Однією з головних проблем водного середовища Закарпаття являється забруднення поверхневих вод, а якщо точніше, то техніка скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод. В більшості підприємства харчової промисловості обладнані спорудами механічної очистки. Але є і підприємства, які обладнані очисними спорудами механічної та біологічної очистки, але скидів зворотних вод безпосередньо в поверхневі водойми не здійснюють.

Всі автозаправні станції на території Закарпатської області обладнані очисними спорудами забруднених дощових стоків. На території частини АЗС встановлені також очисні споруди глибокої біологічної очистки господарсько-побутових стічних вод.

У 2024 році в поверхневі водойми області скинуто 3,26 млн.м³ недостатньо очищених та 0,27 млн.м³ неочищених стічних вод. Загальний об'єм скинутих у поверхневі водойми забруднених стічних вод становить 3,53 млн.м³. Це на 25,5 % більше в порівнянні з 2021 роком. Частка забруднених (недостатньо очищених та неочищених) стічних вод в загальному скиді складає 9,3 % [24].

Найбільшими забруднювачами поверхневих вод об'єкти житловокомунальних підприємств Закарпатської області. З існуючих каналізаційних очисних споруд комунальних підприємств 93% потребують реконструкції, збільшення пропускної спроможності та впровадження нових технологій очищення стічних вод.

Протягом 2021 року на території області не спостерігалися надзвичайні ситуації, що призвели б до забруднення поверхневих водойм басейну р. Тиси. В басейні р. Тиса надзвичайних забруднень транскордонного характеру, які б призвели до погіршення якості води, не відбулося. При здійсненні перевірок об'єктів водопостачання, основними порушеннями є наступні:

- недотримання зон санітарної охорони об'єктів водопостачання;
- відсутність позитивних висновків державної санітарно-епідеміологічної експертизи, за яким здійснюється виробництво питної води;
- виробничий контроль якості питної води проводиться з порушенням термінів в недостатній кількості, або взагалі не проводиться;
- методи водопідготовки застарілі або малоефективні [24].

Технічний стан систем сільськогосподарського водопостачання в цілому перебуває на незадовільному стані. Значна кількість існуючих водопроводів побудована без проектів або з великими відхиленнями від них. Велика частина мереж за своїм технічним станом потребує заміни та модернізації споруди. З погляду санітарно-гігієнічної надійності більшість сільських водопроводів не відповідають нормативним вимогам [24].

Вирубка лісів. Ліси Закарпаття - народне багатство України. Область - одна з найбільш лісистих областей України, де лісистість становить 52%, а площа земель лісового фонду, підпорядкованих Закарпатському обласному управлінню лісового та мисливського господарства складає 588,9 тис га. Лісовий фонд державних лісгосподарських підприємств області представлений найпопулярнішими в Карпатському регіоні деревостанами. Середній запас на 1 гектарі 350 м³, середньорічний періодичний приріст по запасу 5 м³.

Лісові масиви Закарпаття за лісистістю та запасами деревини займають перше місце в Україні. За площею лісового фонду входять до першої п'ятірки серед областей [24]. Головною проблемою Закарпаття являється вирубка лісів. Потрібно активно боротися з цією проблемою, адже це шкодить як людині, так і тваринному світу.

На основі даних [26, 27], на рисунку 2.3 міститься інформація про динаміку вирубки лісів на Закарпатті з 2020 по 2024 рік.

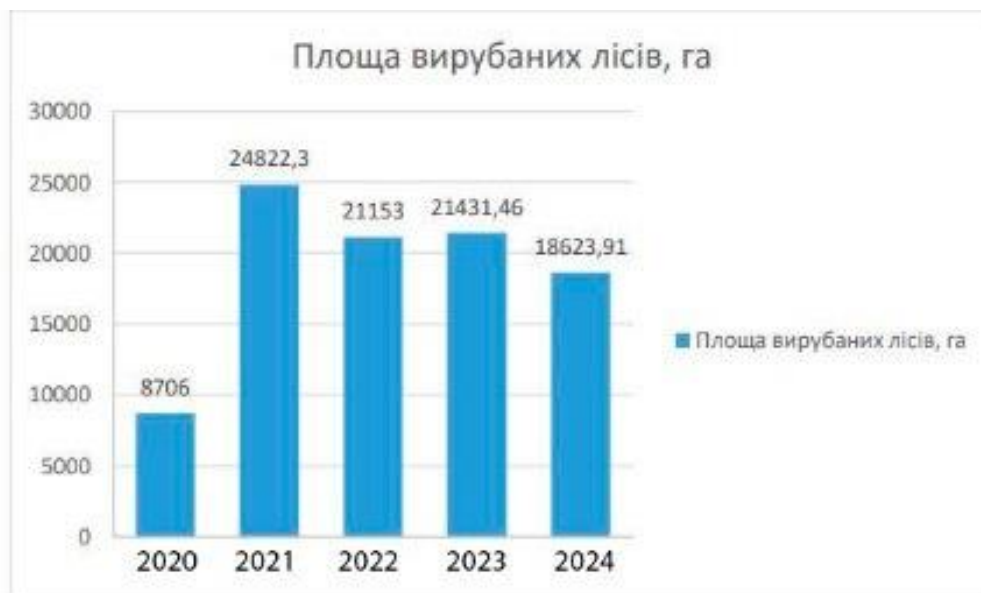

Рис. 2.3 Динаміка вирубки лісів на Закарпатті з 2020 по 2024 рік

З рисунку 2.3 видно, що вирубка лісів відбувається у значних масштабах з 2020 року по 2022 рік. У 2020 році площа вирубки складає 8706 га. Найбільша площа була вирубана в 2021 році, а саме 24822,3 га, а в 2022 році площа вирубки зменшилася і дорівнює 18623,91 га. За даними [25], на рисунку 2.4 міститься інформація про площу вирубки лісів на Закарпатті за 2025 рік.

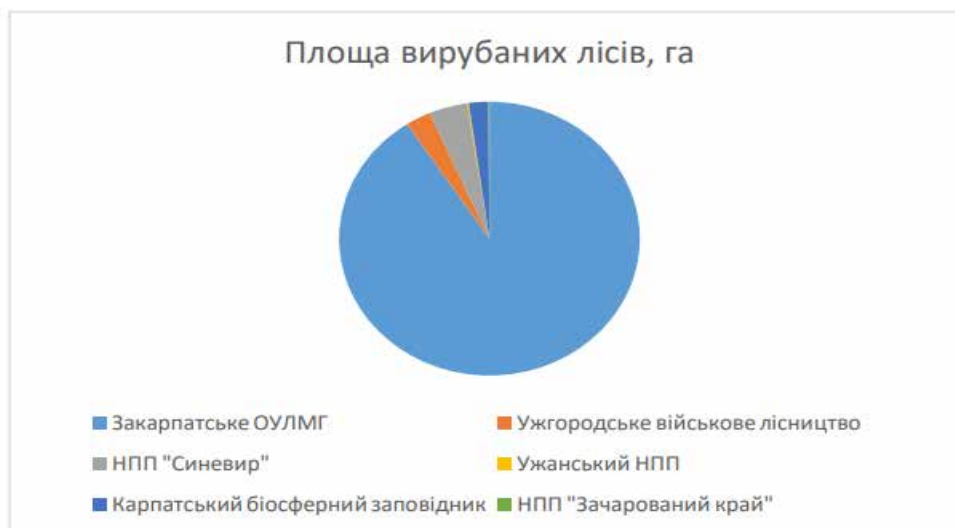

Рис. 2.4 Площа вирубки лісів на Закарпатті за 2025 рік

З рисунку 2.4 видно, що найбільшу площу лісів у 2024 році вирубали в Закарпатському ОУЛМГ – 16903,9 га. Друге місце за площею вирубки посідає

НПП «Синевир» - 775 га лісів. Третє місце в Ужанського військового лісництва – 504,3 га вирубаних лісів. Четверте місце посідає Карпатський біосферний заповідник, який має показник 390 га. П'яте місце в Ужанського НПП – 30,21 га лісів. Шосте місце посідає НПП «Зачарований край», в якому вирубалось 20,5 га лісів.

2.2. Принципи вирішення екологічних проблем Закарпаття

Пріоритетні напрямки екологічної політики Закарпаття спрямовані на збереження та екологічно збалансований розвиток Карпат. Серед них найбільш актуальні для даної області такі:

- покращення екологічного стану водних аспектів регіону;
- екологічна реабілітація територій в зонах діяльності гірничовидобувної промисловості;
- переробка та утилізація промислових та побутових відходів;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття;
- розвиток природно-заповідних територій та екологічної мережі;
- організація системи екологічного моніторингу та інформаційного забезпечення природоохоронної діяльності;
- екологічної освіти та виховання населення.

Основна причина виникнення паводків полягає у верхній вологій частині басейнів гірських рік, де випадає до 1500 мм опадів на рік. Саме тут потрібно здійснити систему профілактичних заходів.

Ведення лісового господарства в цих регіонах повинне ґрунтуватися на екологічному принципі «сталості лісу». Тому доцільно обмежити обсяг користування лісом, дозволити лише вибіркові вирубування, збільшити лісистість хоча б на 10 %.

У верхів'ях паводконебезпечних річок потрібно створити мережу спеціальних «водозахисних заказників» з особливим режимом ведення лісової і сільської діяльності. У прибережній захисній зоні річок шириною 500 м потрібно взагалі заборонити вирубування [14].

Проблеми Карпатської області багатопланові. Вони охоплюють різні аспекти екологічного, економічного і соціального характеру. Проблема з утилізацією відходів також актуальна на сьогоднішній день. Згідно матеріалів інвентаризації місць видалення відходів, електронного сервісу «Інтерактивна мапа сміттєзвалищ» на території Закарпатської області обліковано 383 звалищ ТПВ, в тому числі 143 санкціонованих та 240 несанкціонованих. З облікованих 143 санкціонованих МВВ тільки 58 сміттєзвалищ (41%) паспортизовані [7].

Більшість наявних у Закарпатті місць видалення відходів незабаром вичерпають свій ресурс. Ведуться проектні та частково будівельні роботи з облаштування першого в області полігону ТПВ на території с. Яноші Берегівського району за світовими стандартами. Полігон обслуговуватиме весь Берегівський район та м. Берегово. Практика роздільного збирання відходів в області практично відсутня. Частково роздільний збір сміття від населення налагоджено в Ужгороді, Мукачеві та Виноградіві, у населених пунктах Рахівського району, деяких у селах Воловецького, Тячівського та Хустського районів.

У Стратегії розвитку Закарпатської області до 2025 р. зазначається, що обрахувати обсяги всіх твердих промислових відходів, які утворюються і накопичуються на території краю, складно, оскільки вони зазвичай змішуються з комунально-побутовими і складуються на спільних сміттєзвалищах чи полігонах. Виняток становлять небезпечні відходи, які на промисловому об'єкті строго обліковуються. Централізованої системи обліку за збором небезпечних відходів від населення в області немає. До таких належать люмінесцентні лампи, батарейки та акумулятори, ртутні термометри. Управління ТПВ складається переважно із системи збору сміття від населення, вивезення та захоронення на сміттєзвалищах. Заводів із переробки відходів у регіоні немає. Щороку в Закарпатській області накопичується мінімум 880,4 тис. м³ ТПВ. Системою збору і вивозу відходів охоплено близько 70% населення області. Відсутня така система переважно у гірській сільській

місцевості, де органам місцевого самоврядування важко забезпечити захоронення відходів через відсутність сміттєзвалищ.

Стратегія поводження з відходами у Закарпатській області на 15-річний період є основою для діяльності у сфері поводження з відходами в області. Впровадження цієї стратегії дасть змогу вирішити проблему управління відходами в області [34].

3. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

3.1. Історичний опис та загальна характеристика НПП Ужанський

Ужанський національний природний парк створений на південному макросхилі Бескидів, розташованих у транскордонній зоні України, Польщі, Словаччини. У пізньому голоцені (4 тис. років тому) в умовах м'якого й вологого клімату тут були сприятливі екологічні умови для формування букових та ялицевобукових лісів, які на теренах парку утворюють висотний пояс у межах 300- 1200 м н.р.м.

Збереження пралісових екосистем на території сучасного національного парку має понад сторічну давність. Лісівники західно-європейських країн запланували провести в 1914 р. в Австро-Угорській монархії в Будапешті Міжнародний лісовий конгрес. Щоб ознайомити його учасників з найближче розташованими пралісами, угорські лісівники створили в 1913 р. у верхів'ї басейну Ужа лісові резервати.

Рис. 3.1. Резерват букових пралісів (*Fagetum sylvaticae*) «Ясінь» (332,8 га) на правобережжі верхів'я басейну Ужа

На лівій притоці Ужа у басейні потоку Тихий в урочищі «Адамів ліс» був створений ялицево-буковий резерват «Тихий» площею 14,9 га. Народна назва цього урочища свідчила про природне походження в ньому лісів (рис.3.1).

На правобережжі Ужа був створений буковий резерват «Ясен» площею 331,8 га в урочищі Ясен, розташованому на південному схилі гори Стужиця (1221 м н.р.м.) [15]. Це були перші резервати букових пралісів на теренах теперішнього Ужанського національного парку. Для учасників Конгресу була опублікована на німецькій й угорській мовах монографія «Поширення важливих лісових і чагарникових порід в Угорській державі» [15]. У 1914 р. розпочалася Перша світова війна й запланований лісовий конгрес не відбувся, а згадана монографія не була широко розповсюджена.

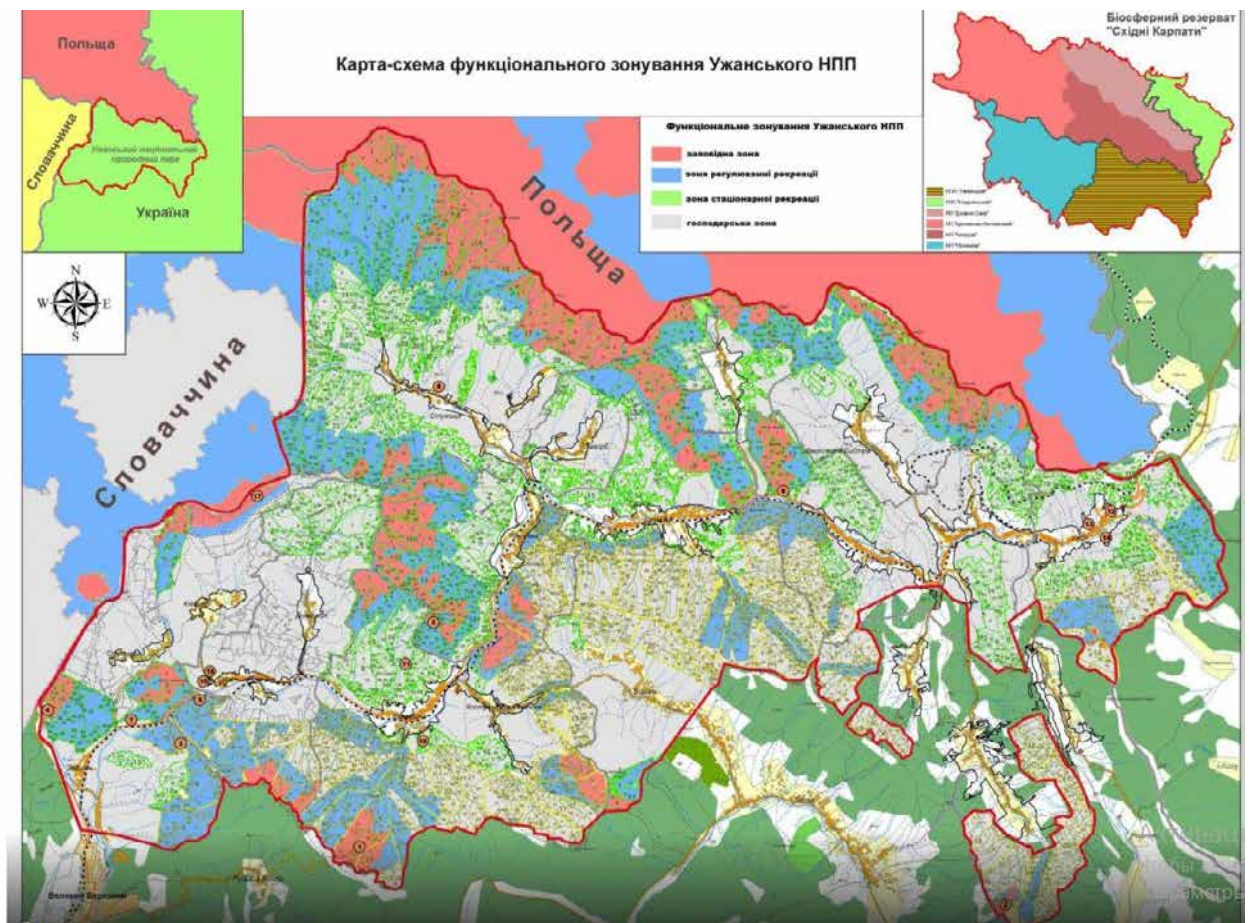

Рис.3.2. Карта-схема функціонування зонування Ужанського НПП

Ужанський національний природний парк розташований у межах Українських Карпат, на території Великоберезнянського району Закарпатської області. Парк створено у вересні 1999 року на основі заповідних об'єктів у верхів'ях річки Уж. Він є складовою частиною першого у світі тристороннього українсько-польсько-словацького міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», який включено до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Ужанський парк складається з п'яти природоохоронних науково-дослідних відділень і на сьогодні займає площу 46147 га.

Національний парк створили для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Східних Бескид. Ще у 1912 році за часів Австро-Угорщини у цьому районі, щоб зберегти праліси створили один із перших у Карпатах лісовий резерват «Стужиця» на площі 331 га. Через 20 років, уже в чехословацький період, його площу збільшили до 553 га.

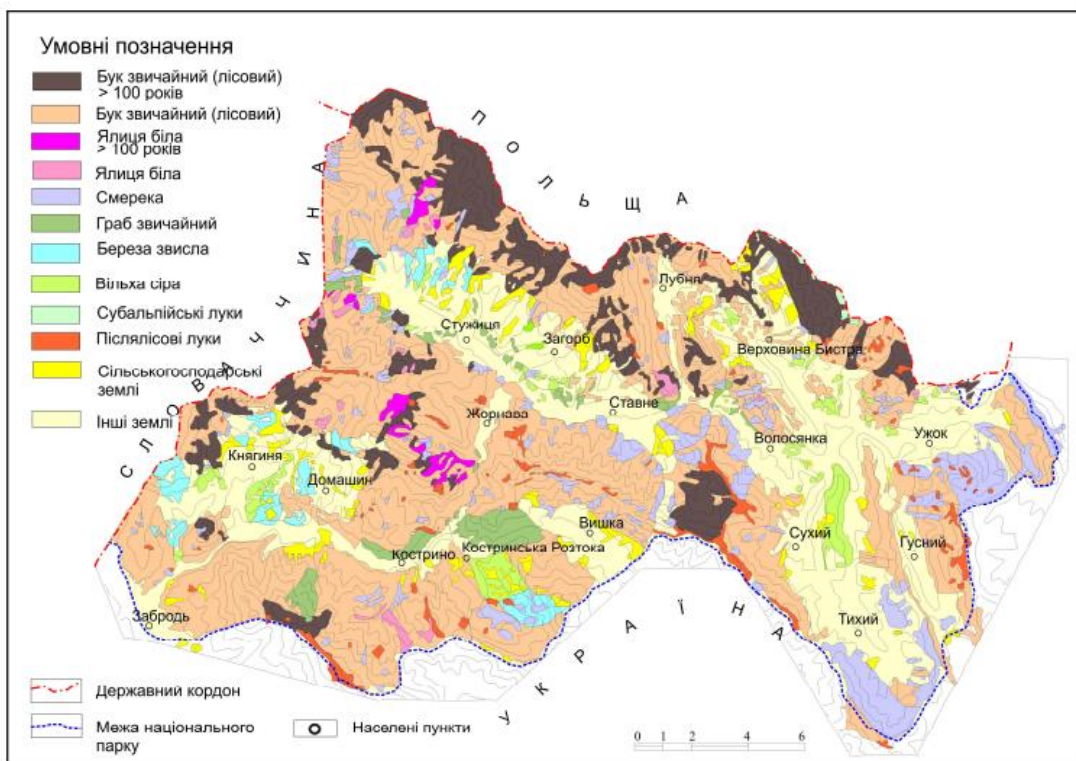

Рис. 3.3. Ужанський національний природний парк. Карта рослинності

1974 році резерват набув статусу заказника загальнодержавного значення «Стужиця», а у 1995 році став регіональним ландшафтним парком «Стужиця», який межував з польсько-словацьким біосферним резерватом «Східні Карпати», що існував з 1992 року.

У 1998 році МАБ ЮНЕСКО прийняло рішення про створення польсько-словацько-українського міжнародного біосферного резервату. У наступному році на базі регіонального ландшафтного парку «Стужиця»

Комітет МАБ ЮНЕСКО рекомендував також створювати міждержавні біосферні резервати для спільного вирішення природоохоронних завдань в прикордонних територіях. У 2016 р. у 120 країнах було створено 669 БР. В Європі створено п'ять транскордонних БР.

У гірській системі Бескид існує географічна межа є між Ужанським НПП, словацьким національним парком «Полонини» та польським національним парком «Бещади». Тому науковці трьох країн обґрунтували створення спільного польсько-словацько-українського біосферного резервату площею 208 089,75 га.

За ініціативою секретаріату МАБ ЮНЕСКО, у Києві в 1990 р. було проведено спільне засідання Національних комітетів України, Польщі, Словаччини МАБ ЮНЕСКО, на якому прийнято рішення створити транскордонний біосферний резерват. Національні комітети МАБ ЮНЕСКО трьох країн звернулися до Міжнародної Координаційної Ради Програми Людина і Біосфера ЮНЕСКО розглянути питання його затвердження.

На підставі рішення Координаційної Ради Комітет МАБ ЮНЕСКО включив 2 лютого 1999 р. біосферний резерват «Східні Карпати» площею 208 089,75 га до світової мережі біосферних резерватів (рис. 3.4.).

У дипломі МАБ ЮНЕСКО вказано, що світова мережа біосферних резерватів призначена для проведення наукових досліджень й моніторингу за станом навколишнього середовища та є природною моделлю сталого розвитку для блага всього людства. Біосферний резерват «Східні Карпати» –, який створений на території трьох країн. Він має значення для співпраці щодо

збереження біологічної й екосистемної різноманітності, підтримання екологічного балансу, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в цій гірській системі. Природні умови та багатогранне значення резервату подані в колективній монографії «The East Carpathians Biosphere Reserve// Poland/Slovakia/Ukraine» [14].

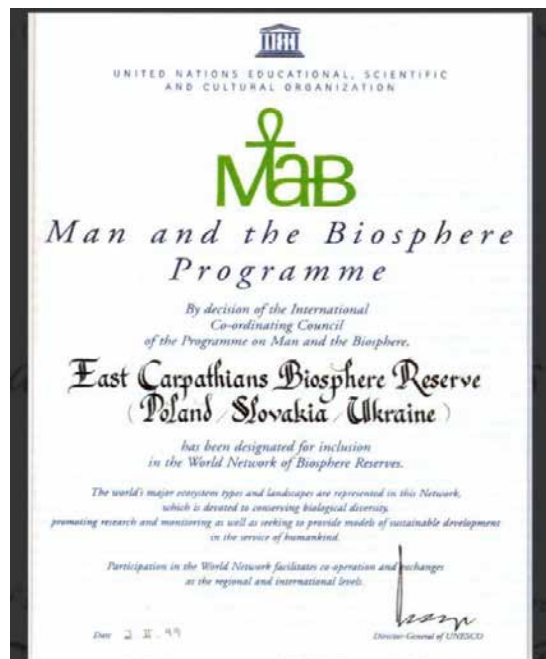
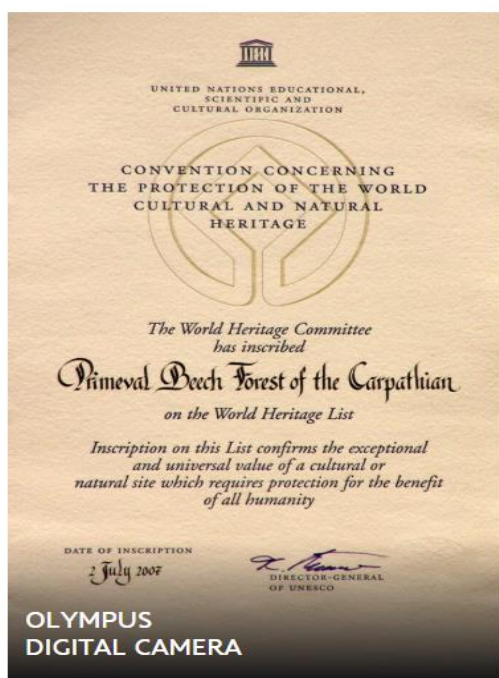

Рис.3.4. Міжнародні визнання Ужанського НПП

Указом Президента України від 27 вересня 1999 року було створено національний природний парк «Ужанський». Таким чином, було організовано перший у світі трilaterальний біосферний резерват «Східні Карпати», який за площею є найбільшим серед аналогічних резерватів Центральної Європи. В 2019 році, указом Президента України, територію Ужанського національного природного парку розширили. Зараз площа парку становить – 46 147 га.

Ужанський національний природний парк є складовою частиною тристороннього, транскордонного Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», який створили за програмою «Людина і біосфера» ЮНЕСКО та входить в світову мережу резерватів ЮНЕСКО.

В 2007 році букові праліси Ужанського національного природного парку включили в номінацію «Букові праліси Карпат» та оголосили Світовою спадщиною ЮНЕСКО.

Рис. 3.5. Польсько-словацько-український біосферний резерват «Східні Карпати» (208 089,75 га) та його складові компоненти: 1 – Надсянський регіональний ландшафтний парк (19 428 га), 2 – Ужанський природний національний парк (39 159 га), 3 – словацький національний парк «Полонини» (29 895. 05 га), 4 – польський національний парк «Бешади» (27 833.68 га), 5– польський Ціснянсько – Ветлінський ландшафтний парк (46 025 га), 6 – польський ландшафтний парк «Долина Сяну» (34 865.73 га)

В 2009 році парк приєднався до Федерації ЄВРОПАК, відомої як «Федерація природи та національних парків Європи», яка об'єднує більше 370 заповідних територій Європи.

В 2013 році церкву Святого архангела Михаїла в селі Ужок включили в номінацію Дерев'яні церкви карпатського регіону Польщі і України та внесли в список Світової спадщини ЮНЕСКО.

3.2. Рекреація та туризм національного природного парку Ужанський

Ужанський національний природний парк має вигідне рекреаційне розташування, яке дає хорошу можливість для подальшого розвитку туризму в регіоні його розташування (Словаччина, Польща, Україна), зважаючи на близьке розташування до Словаччини та Польщі. Присутність неподалік прикордонного переходу зі Словаччиною (Малий Березний - Убля) біля Великого Березного, та далі на північ перехід до Польщі (Смільниця - Krosienko) позитивно впливає на вихід регіону на міжнародний ринок.

НПП Ужанський знаходиться неподалік найбільшого закарпатського міста – центра краю Ужгорода, а також хороше залізничне сполучення зі Львовом та східнокарпатським регіоном. Ще одним позитивним аспектом з точки зору розташування парку є велосипедний маршрут Еб1, який проходить через УНПП.

3.1. Основні види рекреаційних послуг та типів відвідування УНПП

Акцент (Тип рекреаційної зони за враженнями та способом діяльності)	Сегменти ринку	Рівень привабливості	Тип інфраструктури	Тип інформування
Основний вхід в заповідну територію; ділянка для основних послуг	Широке коло	Регіональний, національний, міжнародний	Інформаційний центр, візит-центр НП	Інформування через стенди, та особисте інформування у візит-центрі (працівники парку)
Центральна дорога (Н13)				
Транзит та подорожування до півдня з метою рекреації	Велосипедисти, автоподорожуючі Відвідувачі з прилеглих міст та сіл (В. Березний,	Регіональний, міжнародний	Місця для відпочинку, навіси від дощу /сонця, короткі тематичні маршрути	Інформування вздовж дороги, особливо біля місць відпочинку, за допомогою інформа-

	Перечин, Ужгород)			ційних щитів та короткого тематичного маршруту (1 год.)
Мережа пішохідних маршрутів та тематичних стежок				
Одноденна піша мандрівка	Організовані автобусні поїздки з відвідуванням парку; приїзд сімей на вихідні; одноденний відпочинок для туристів з Ужгорода, Перечина, В. Березного	Переважно регіональний, але також використовується українськими та іноземними туристами	Мережа маршрутів з якісним маркуванням та притулком, де можна заночувати; назви маршрутів; Тематичні маршрути; (напр. до місця падіння метеориту)	Інформування вздовж маршруту; заздалегідь організовані екскурсії з супроводом, які проводяться працівниками парку у визначені дні чи за замовленням
Вишка				
Центр туристичних послуг в межах зони діяльності парку, сільський та еко-туризм протягом всього року; Катання на лижах - зима	Відпочинок в будь-яку пору року	Національний та міжнародний	Центр радіальної мережі маршрутів з якісним маркуванням. Тематичні маршрути; (напр. маршрут по полонині та культурним сільським ландшафтам)	Інформування вздовж маршрутів та на початку маршруту. Заздалегідь організована автобусна екскурсія з супроводом (працівники парку)
База для таборів в Стужиці				
Екоосвітні табори	Молодь	Регіональний, національний та міжнародний	Інфраструктура для екоосвіти на базі та прилеглий території	Обладнання для тематичного екологічного інформування; 6-денна програма екскурсій та заходів на природі

Ліс Стужиці та Лубні				
Враження від природи УНПП. Праліси та дика природа («праліси за межами політичних кордонів»)	Туристи, що цікавляться дикою природою: лісами, птахами, тваринами, рослинами	Міжнародний та національний	Дерев'яний будиночок в лісі, або еко-намет на базі в Стужиці; 1-2 маршрути з дуже незначною інфраструктурою: жодних знаків та інформаційних щитів	Спеціалізовані екскурсії з супроводом: ліс, рослини, тварини, птахи

Рекреаційні цінності УНПП

У дослідженні рекреаційного потенціалу УНПП було визначено та підсумовано рекреаційний потенціал парку:

- Ужанський національний природний парк має добре стратегічне розташування, що створює хороші можливості для подальшого розвитку регіонального туризму (Словаччина, Польща, Україна) з огляду на невелику відстань до Словаччини та Польщі. Наявність дуже близького переходу на кордоні зі Словаччиною біля Великого Березного (Малий Березний-Убля) і трохи більш віддаленого (на півночі) переходу на кордоні з Польщею (Смільниця-Кросценко) може позитивно вплинути на регіональний зовнішній ринок.

УНПП добре розташований географічно, на що, безумовно, вплинуло його близьке розміщення відносно найбільшого міста Закарпаття – Ужгорода, а також хороше залізничне та автомобільне сполучення зі Львовом та Східнокарпатськими регіонами.

На сьогодні найбільш популярними видами відпочинку в УНПП парку є лижний спорт та асоційовані зимові види спорту – в основному на лижних схилах у селі Вишка. Проте на території парку є низка інших привабливих об'єктів та місць з рекреаційним потенціалом у парку.

З огляду на перелік привабливих місць для відвідання та відносну доступність, УНПП володіє необхідним потенціалом для надання різноманітних послуг з відпочинку широкому колу відвідувачів, зокрема:

- ентузіастам зимових видів спорту;
- охочим до відпочинку під відкритим небом (пішим туристам, любителям кінного спорту, велосипедистам);
- любителям природи;
- сім'ям та широкій громадськості;
- особам, які перебувають на території транзитом;
- молодіжним групам.

Верхів'я Ужанського басейну, завдяки мальовничим гірським ландшафтам, сприятливим кліматичним умовам, відсутності промислових підприємств, які забруднюють довкілля, хорошему залізничному і шосейному сполученню, є перспективним для розвитку рекреаційної і туристичної сфери. В селах Стужиця, Кострино, Сіль, Ужок є мінеральні джерела лікувального значення, які здавна користувались популярністю серед населення.

Населення лемківсько-бойківського пограниччя у верхів'ї басейну Ужа відзначається багатою етнокультурною спадщиною, яка охоплює широкий спектр духовного, культурного, матеріального та побутового різноманіття. У збереженні історико-культурної і етнічної спадщини важлива роль належить музейній справі.

У селі Зарічево зусиллями ентузіастів створено лемківський музей, який користується популярністю серед відвідувачів. При Ужанському НПП створений етнографічно-природний музей. Для збереження в зоні проживання етнічних груп їх етнокультурної спадщини створено навколо типових поселень лемківсько-бойківського пограниччя – Ужок і Волосянка – етнокультурний заказник.

На теренах Ужанського НПП до унікальної етно-культурної спадщини належать стародавні дерев'яні храми та дзвіниці, архітектура яких подібна до бойківської. Культурну спадщину регіону утворюють також шедеври народної архітектури, побутові і обрядові традиції гірських етнічних груп – лемків та

бойків, а також культурні пам'ятки, пов'язані з історико-культурною спадщиною сусідніх країн – Словаччини, Угорщини та Польщі.

Своєрідною візиткою для розвитку культурологічного туризму парку виступають дерев'яні церковні храми XVII–XVIII століть. Історичні об'єкти мілітарної тематики стосуються часів I і II світових війн – військові цвинтарі, залишки фортифікаційної лінії оборони Арпада.

Важливим елементом привабливості парку можуть стати об'єкти матеріальної культури, пов'язані з історією господарського освоєння району, – залишки лісовозних колійок, давні заклади лісопереробки і лісохімії, залишки лікувальної та туристичної інфраструктури. Оцінені за 22 показниками у 4 сферах (культурна спадщина, транспортна доступність, природна спадщина та стан екологічної ситуації) туристичні ресурси Великоберезнянського району показали, що їх туристичний потенціал має найвищий рейтинг у Закарпатській області.

Бальнеологічні ресурси місцевості представлені мінеральними водами в селах Сіль (два джерела і свердловина), Кострино (три джерела – ур. «Березникувате», «Солотвино» і берег р.Уж), Стужиця (два джерела в ур. «Підсзвонний»), Ужок (три джерела – біля школи, в ур. «Квасний потік»). Всі джерела мають вільний доступ для відвідувачів. Загальна ємність мінеральних вод оцінюється в 108,5 м³/добу.

Інші рекреаційні цінності представлені двома спелеологічними об'єктами і сімнадцятьма туристичними маршрутами. Загальна ємність стаціонарних рекреаційних об'єктів в зоні розташування НПП складає біля 410 місць. Всі вони функціонують круглорічно.

Науково-пізнавальну природну цінність парку складають букові й яворово-букові праліси, вершинні полонинські субальпійські луки, скельні утворення та джерела мінеральних вод. Щодо природоохоронних об'єктів неживої природи статус пам'ятки природи отримала печера «Княгиня» та геологічна пам'ятка скельний уступ «Стінка».

Особливої уваги заслуговують оглядові вершини парку – гора Явірник (1017,1 м), гора Плішка (1066 м), гора Черемха (1130,7 м), гора Студниця (1033,2 м), а також гора Вежа (878,2 м) та Ужоцький перевал (889 м). Своєрідною візиткою для розвитку культурологічного туризму парку є шість дерев'яних храмів XVII – XVIII ст.

Стужицька туристична місцевість характеризується наявністю значних площ пралісів, багатою історико-культурною спадщиною:

Лубнянська – наявністю пейзажних низькогірно-середньогірних комплексів, збереженням традиційної сільської забудови і побуту;

Жорнавсько-Сольська – наявністю мальовничих гірських заліснених долин. Найважливішими рисами для туристів є чисте природне середовище, красивий ландшафт, можливість займатися активними видами спорту.

Рекреаційна характеристика природних комплексів парку в зонах регульованої і стаціонарної рекреації наведена в таблиці 3.2. Дані натурного обстеження свідчать про переважання закритого типу ландшафту, середнє значення рекреаційної оцінки та естетичної цінності і низьку стійкість природних комплексів в зв'язку з крутосхилами та густою гідрологічною мережею. В порівнянні з оптимальними нормами має місце перевищення закритого типу ландшафту при недостатці напіввідкритого та відкритого типу ландшафту.

На сьогоднішній день все більше набуває популярності пішохідний туризм по туристичним екологічним маршрутам Ужанського парку. У рамках національно-культурної програми розвитку, збереження історії регіону, культури та ландшафтного середовища розроблено концепції Східно-Карпатського туристичного маршруту. Ці маршрути виділяються універсальністю, оскільки складаються зі стежок та маршрутів різної протяжності та складності, які починаються та закінчуються біля головних транспортних магістралей.

Головна їхня особливість – це безпечність, адже маршрути облаштовуються і маркуються. Важливо, що на маршрутах розташовані

туристичні стоянки та турбази, де можна відпочити. Під час прогулянки по туристичним маршрутам можна знайомитися з історичними місцями, архітектурою, культурою й іншими визначними пам'ятками.

3.2. Рекреаційна характеристика природних комплексів УНПП

Показники	Найменування типів, класів, ступенів, стадій	Питома вага, %	Показники	Найменування типів, класів, ступенів, стадій	Питома вага, %
Зони регульованої і стаціонарної рекреації					
Типи ландшафту	відкриті простори без дерев	4,6	Естетична оцінка	1 клас	5,4
	відкриті простори з поодинокими деревами	1,2		2 клас	23,1
	відкриті простори з рівномірним розміщенням дерев	0,2		3 клас	44,0
	закриті простори – деревостани горизонтальної зімкнутості	86,0		4 клас	23,8
	напіввідкриті простори з нерівномірним розміщенням дерев	0,8	Стійкість природних комплексів	5 клас	3,7
	напіввідкриті простори з рівномірним розміщенням дерев	7,2		Разом:	100
	Разом:	100		1 клас	0,3
				2 клас	2,5
Рекреаційна оцінка	висока	0,9	Пішохідна доступність	3 клас	99,6
	низька	28,1		доступності	0,4
	середня	71,0		5 клас	
	Разом:	100		Разом:	100
			Рекреаційна дигресія	1 стадія	100

3.3. Розвиток мережі туристичних маршрутів та екологічних стежок

На території УНПП розроблено 17 туристичних маршрутів, загальною протяжністю більше 140 км, та 5 екологічних стежок. Через те, що Ужанський

парк розташований у прикордонній зоні, по деяким маршрутам можна проходити лише з дозволу Прикордонної служби України та з обов'язковим супроводом працівників парку.

Найпопулярніші екологічні маршрути Ужанського НПП:

1. с. Княгиня – ур. Чорні млаки – турбаза «Дубовий гай», (протяжність 14 і 5 км відповідно, синя позначка)

2 маршрути до урочища «Чорні Млаки» із сіл Княгиня і Нова Стужиця

Екологічний маршрут

Перший маршрут розпочинається від с. Княгиня, розташованого в долині р. Княгиниця (правій притоці р. Уж) за 15 км від Великого Березного.

Рис. 3.6. Метеорит Княгиня

Урочище «Чорні Млаки» розташоване у пригребеневій частині північного схилу хребта Стінка. Складається з трьох галявин, на одній з яких був знайдений найбільший уламок метеориту масою 286,3 кг. Знайшов його селянин Василь Крив'яник, який через декілька днів після проходження метеоритного дощу вийшов на сінокіс і побачив на луці заглиблення, якого раніше не було. Розкопавши ґрунт на цьому місці, на глибині трьох метрів він виявив великий уламок метеориту. Він розколовся на дві частини, маса яких становила 141,8 та 137,9 кг.

У 1866 р. в околицях с. Княгиня було зафіксоване падіння метеоритного дощу. За словами очевидців падіння супроводжувалось блискавками та гуркотом. Всього було знайдено уламків загальною масою приблизно 500 кг. Зараз вони зберігаються в музеях Відня, Будапешта та інших міст (загалом в 104 місцях світу).

2. с. Кострино – хребет Явірник (протяжність 8 км), складність середня, займає близько 3 годин.

на хребет Явірник від с. Кострино

Починається маршрут від с. Кострино. Пролягає в південно-західному напрямку через долину Ужа. Далі маршрут пролягає через природний буковий ліс до притулку «Явірник», який був побудований ще у 30-ті рр. ХХ ст.

Рис. 3.7. Еко-маршрут на хребет Явірник від с. Кострино

У буковому пралісі, який знаходиться в околицях притулку, шістдесят років тому видатним чеським ученим проф. А. Златніком були закладені моніторингові ділянки. Вони були створені для дослідження екологічних змін, які відбуваються у лісових екосистемах Східних Карпат.

3. с. Ставне на гору Черемха, (протяжність 7 км, червона позначка)

на гору Черемха від с. Ставне

Історико-ландшафтний маршрут

Маршрут розпочинається у с. Ставне неподалік від мосту через р. Уж. Підйом на вершину г. Черемха пролягає через урочище «Анталова», а далі продовжується по лісовій стежці. На вершині гори фрагментарно збереглися субальпійські луки, а на верхній межі лісу – букове «криволісся».

Рис. 3.8. Еко-маршрут на гору Черемха від с. Ставне

Гора Черемха (1130 м), окрім ботанічного, має також історичне значення. Під час Першої світової війни (1914-1917 рр.) на схилах цієї гори тривали важкі бої між російськими і австро-угорськими військами. Є меморіальний комплекс, присвячений цим подіям.

4. с. Жорнава в урочище «Парашинський», (протяжність 8 км, зелена позначка)

в урочище «Парашинський» із с. Жорнава

Екологічний маршрут

Маршрут розпочинається в околицях с. Жорнава, неподалік від гідрологічного пункту, що розташований на лівому березі р. Уж біля підвісного мосту. У лісі можна побачити сліди диких тварин: кабана, козулі, борсука. Лісові галявини, що трапляються на маршруті, характеризуються значним різноманіттям рідкісних видів рослин. Тут трапляються зозулинець Фукса,

любка дволиста, астранція велика тощо. За часів Австро-Угорщини стежка, вздовж якої проходить маршрут, використовувалась для кінних прогулянок.

Рис. 3.9. Еко-маршрут в урочище «Парашинський» із с. Жорнава

5. Ужоцький перевал із залізничної станції Щербин, (протяжність 7 км, салатова позначка)

на Ужоцький перевал із залізничної станції Щербин

Туристичний маршрут

Маршрут починається неподалік від залізничної станції Щербин, де знаходиться одноіменна гірськолижна база.

Ужоцький перевал знаходиться на висоті 859 м н.р.м, тут проходить вододіл між басейнами Дунаю і Дністра, а також кордон між Закарпатською та Львівською областями. Під час Першої світової війни тут були розгорнуті важкі бої між російськими та австро-угорськими військами, а в період Другої світової – між радянськими та німецькими арміями. Про події Першої і Другої світових воєн свідчать пам'ятні знаки, розташовані на перевалі.

6. На гору Плішка з с. Верховина Бистра Туристичний маршрут, (протяжність 11 км)

Маршрут розпочинається у селі Верховина Бистра. Рухаючись гребенем до вершини гори, проходимо післялісові луки, буковий та смерековий ліс. З

вершини г. Плішка (1066 м) відкривається мальовничий краєвид на польські Бещади. Добре видно г. Тарниця (1346 м), хребет Полонини Буковської.

Північний схил г. Плішка урвистий та скелястий. За місцевими легендами на скелястих сходинках північного схилу гори молоді люди танцювали «Чардаш».

7. Гора Кременець з с. Нова Стужиця (протяжність 9 км, червона позначка)

на гору Кременець з с. Нова Стужиця

Туристичний та науково-пізнавальний маршрут

Маршрут розпочинається від садиби Новостужицького лісництва, пролягає вздовж ґрунтової дороги, що тягнеться на північ вздовж Кам'янистого потоку. Під самою вершиною гори в декількох метрах від стежки знаходиться джерело, воду якого освячують вже декілька століть.

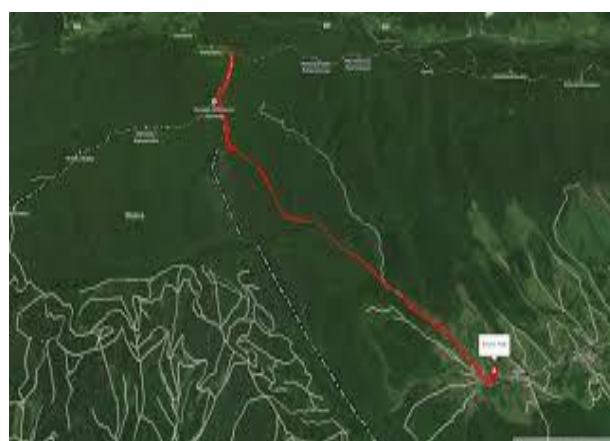

Рис. 3.10. Еко-маршрут на гору Кременець з с. Нова Стужиця

Потім проходимо невелику лучну ділянку, яку називають «Мишача поляна». Далі стежка тягнеться через яворово-букове «криволісся» і закінчується на вершині гори Кременець (1221 м). Звідси відкривається краєвид на гору Равка (1304 м), яка знаходиться у Польщі. Західніше вершини г. Кременець на її південно-західному гребені знаходиться точка, де сходяться кордони трьох країн – Польщі, Словаччини та України. На цьому місці встановлена тригранна стелла.

8. Гора Голаня із с. Кострино та Жорнава, (протяжність 8 км і 4 км відповідно)

на гору Голаня із сіл Кострино та Жорнава

Туристичний маршрут

Перший маршрут починається на початку с. Кострино, неподалік туристичного готелю «Дубовий Гай». Гірські стежки прокладені через буковий ліс і виводять на гребені хребтів. Основний хребет простягається з північного заходу на південний схід і фіксується вершинами гір – Домашинський верх (987 м) та Голаня (855 м). Піднявшись на гребінь цього хребта, з великої галявини можна побачити панораму оточуючих вершин та гірських хребтів, долину р. Уж. На північних схилах г. Голаня знаходиться лісовий резерват «Голаня», де охороняються формації стиглих букових, яворово-букових лісів, а також насадження ясеня.

Другий маршрут починається біля с. Жорнава, неподалік від місця відпочинку. Під наметом лісу збереглися укріплення Другої світової війни, які були створені угорськими військами і мають назву «Лінія Арпада».

9. Гора Вежа із с. Лубня, (протяжність 10 км)

на гору Вежа із с. Лубня

Ботанічний маршрут

Маршрут починається від початку с. Лубня. Стежка пролягає через буковий та яворово-буковий праліс. Трав'яний покрив цього лісу відзначається значною різноманітністю. Тут трапляється кілька видів папороті: дріоптеріс чоловічий, безщитник жіночий, багатоніжка звичайна, але особливу увагу привертає листовик сколопендровий – рідкісна рослина, яка віддає перевагу скелястим та кам'янистим природним середовищам.

На гребені хребта в південно-східному напрямку від вершини г. Вежа (878 м) знаходиться галявина, що має назву урочища «Лубенки». Тут пізньою весною та на початку літа цвітуть рослини з родини орхідних.

10. Витік р. Уж з Ужоцького перевалу, (протяжність 9 км)

на витік р. Уж з Ужоцького перевалу

Туристичний та гідрологічний маршрут

Маршрут розпочинається на Ужоцькому перевалі, на межі Закарпатської та Львівської областей. Тут знаходяться військове кладовище та пам'ятні знаки часів Першої та Другої світових воєн.

Стежка проходить переважно буковим середньовіковим лісом. Серед рослин, що занесені до Червоної книги України, тут трапляються скополія карніолійська, лунарія оживаюча. На луках привертають до себе увагу дзвоники скупчені, тирлич ваточноподібний, звіробій звичайний, чемерник червонуватий.

Уж – головна водна артерія в межах Ужанського національного природного парку. Загальна довжина ріки в межах Закарпатської області – 107 км, а в межах УНПП – 55 км.

11. Гора Красія, (протяжність 6 км)

В Ужанському НПП добре розвивається гірськолижний туризм. На території парку є гірськолижний курорт «Красія», який розташований в с. Вишка Великоберезнянського району, за 65 км від м. Ужгород. Курорт розмістився на північному схилі гори Красія (1036 м) – ідеальне місце для людей, які люблять гірськолижний спорт. Тут створені найкращі умови завдяки різним типам підйомників та трас, які підходять для людей з різним рівнем підготовки. Біля вершини гори є печера. Вхід у печеру великий.

на гору Красія

Екотуристичний маршрут

Маршрут розпочинається біля початку крісельного витягу на г. Красія в с. Вишка. На схилах гори Красія розташований гірськолижний комплекс Львівської залізниці. Тут є крісельний підйомач довжиною 2200 м, яким можна дістатись до вершини гори, також тут знаходяться три бугельні підйомачі різної довжини. Цей гірськолижний комплекс достатньо популярний серед любителів гірськолижного спорту.

З вершини гори відкриваються неповторні краєвиди на правобережну частину парку, а також на вершини польських Бещад. На передньому плані із

заходу на схід розташовані вершини: г. Стінка (1019 м), г. Голяня (854 м), г. Черемха (1130 м), г. Плішка (1066 м).

Найдовший гірськолижний схил – більше ніж 3 км. Гірськолижний курорт відвідують не лише любителі та спортсмени з м. Ужгорода та прилеглих сіл, але й з інших областей України та навіть з-за кордону. Тут є оренда обладнання, каси та ресторани, також є гірськолижна школа, де надаються послуги тренера (Гірськолижний курорт «Красія»).

Рис. 3.11. Гірськолижний курорт «Красія»

Джерело: Гірськолижний курорт «Красія» <https://krasiya.info/ua/>

Справжньою унікальністю парка є букові праліси, які ростуть тут вже тисячоліттями. Національний парк надає автобусні групові екскурсії, де працівники парку розкажуть і покажуть про знакові та історичні місця. Послуги розміщення пропонуються в садибі Ново-Стужицького природоохоронного науково-дослідного відділу, який розташований на території парку.

В парку є окремо відведені зони, де можна облаштувати намети та створити власний невеликий кемпінг (рис. 3.12). Територія огорожена, є вогнище, є стіл і лавки, альтанка або колиба, також є літній душ і туалети.

Навколо території парку збудовано декілька готелів, якими турист може

скористуватись, якщо він не полюбляє ночівлю в наметах. Найбільш популярними є:

- Оздоровчий комплекс “Ужанські купелі”;
- Сімейний готель-ресторан «ЛіАн»;
- Туристичний комплекс Едельвейс.

Рис. 3.12. Кемпінгова зона для розкладання наметів

Джерело: В наметі <http://surl.li/hbrxr>

На території парку є шість дерев'яних церков, кожна зі своєю історією. Всі туристичні маршрути прокладені так, що можна побачити визначну архітектурну спадщину. Дерев'яні церкви є прикладом традиційної бойківської архітектури 17-18 ст. Вони збереглись до нашого часу та мають важливе значення для української культури. Найпопулярніші дерев'яні церкви серед туристів:

- Церква Покрови Пресвятої Богородиці (Кострино)
- Церква Святого Василя Великого (Сіль)
- Церква Святого Архистратига Михаїла (Ужок)
- Церква святого Івана Предтечі (Сухий).

На сьогоднішній день Ужанський НПП має значний туристичний

потенціал, який він намагається використовувати. Парк пропонує різні екскурсії та прогулянки, які дають можливість туристам насолоджуватись і досліджувати природну унікальність парку, а також більше дізнаватись про історико-культурну спадщину парку.

Розвивають пішохідний туризм завдяки великій мережі пішохідних маршрутів, які проходять через мальовничі природні об'єкти. Ужанський НПП має можливість надавати розміщення туристам в садибі та на кемпінговій облаштованій зоні, яка знаходиться на території парку. В межах парку є гірськолижний курорт, який підходить як для новачків, так і для спортсменів.

3.3. Екотуристична інфраструктура в межах Ужанського НПП

Ужанський НПП	
	
Короткий опис	Ужанський НПП створено у 1999 році заради збереження, відтворення природних ресурсів, комплексів та об'єктів у межах 4-ьох висотних поясів, з 1998 року входить до Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати».
Екологічні стежки	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Пасіки» - пролягає територією східної межі національного парку через однойменне урочище Пасіки вздовж берега річки Уж, пішохідна, рекомендована для проходження усім категоріям туристів без обмежень. 2. «Лінія Арпада» - пролягає через урочище Жорнавське, пішохідна, рекомендована для проходження усім категоріям туристів без обмежень. 3. «Близня» - пролягає через однойменне урочище Близня у північній частині національного парку вздовж кордону з Польщею та Словаччиною, пішохідна, рекомендована для проходження усім категоріям туристів без обмежень. 4. «Ірташі» - пролягає в урочищі Ірташі у північно-східній частині парку, пішохідна, рекомендована для проходження усім категоріям відвідувачів. 5. «Ужок» - пролягає на східній межі парку по кордону з Польщею аж до Ужоцького перевалу, пішохідна,

	рекомендована для проходження усім категоріям відвідувачів.
Туристичні атракції на екологічних стежках	<p style="text-align: center;"><i>«Пасіки»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ботанічний резерват «Пасіки»; - відслонення карпатського флішу у долині річки Уж. <p style="text-align: center;"><i>«Лінія Арпада»</i></p> <p>опорний пункт лінії Арпада (руїни);</p> <ul style="list-style-type: none"> - 9-ть залізобетонних споруд. <p style="text-align: center;"><i>«Близня»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - садиба природоохоронного науково-дослідного відділення; - луки з багатим різнотрав'ям; - сліди диких тварин; - печера гравітаційно-суфозійного походження. <p style="text-align: center;"><i>«Ірташі»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - дві ділянки ботанічного резервату; - луки з багатим видовим складом рослин і тварин; - буковий ліс, сліди диких тварин; - годівниця для великих травоядних тварин; - потік Лапкалуг. <p style="text-align: center;"><i>«Ужок»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - мінеральні джерела (1914р.); - залізниця, прокладена австро-угорськими інженерами (1905р.); - джерело, з якого бере початок річка Сян; - Ужоцький перевал (889 м н.р.м).
Екотуристичні маршрути	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>«Село Княгиня – урочище Чорні млаки – турбаза «Дубовий гай»»</i> - піший маршрут протяжністю 14 км, пролягає до місця падіння найбільшого у Європі метеорита (1866р.), рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості. 2. <i>«Село Кострино – гора Явірник – село Руський Мочар»</i> - піший маршрут протяжністю 8 км, пролягає через ділянку букових пралісів, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості. 3. <i>«Туристична база «Дубовий гай» – гора Голаня – село Кострино»</i> - піший маршрут протяжністю 8 км, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості. 4. <i>«Село Жорнава – урочище Парашинський – село Жорнава»</i> - піший маршрут протяжністю 8 км, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості, можливі кінні прогулянки. 5. <i>«Село Жорнава – урочище Підвозний – село Стужиця»</i> - піший маршрут протяжністю 5 км, пролягає через букові ліси, рекомендований для проходження відвідувачам з достатніми фізичними можливостями. 6. <i>«Село Жорнава – гора Голаня – село Жорнава»</i> - піший

	<p>маршрут протяжністю 4 км, пролягає через букові ліси, рекомендований для проходження усім відвідувачам без обмежень.</p> <p>7. «Село Жорнава – урочище Підвозний – село Стужиця» - піший маршрут протяжністю 7 км, рекомендований для проходження відвідувачам з достатніми фізичними можливостями.</p> <p>8. «Село Стужиця – гора Кременець – село Стужиця» - піший маршрут протяжністю 9 км, маршрут пролягає прикордонною смугою, отож відвідування лімітоване, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості.</p> <p>9. «Село Стужиця – Чорні Млаки – село Стужиця» - піший маршрут протяжністю 5 км, маршрут пролягає прикордонною смугою, отож відвідування лімітоване, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості.</p> <p>10. «Село Ставне – гора Черемха – село Лубня» - піший маршрут протяжністю 8 км, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості.</p> <p>11. «Село Лубня – гора Вежа – село Лубня» - піший маршрут протяжністю 10 км, маршрут пролягає через гору Вежа, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості.</p> <p>12. «Село Лубня – гора Черемха – гора Менчул – село Лубня» - піший маршрут протяжністю 7 км, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості.</p> <p>13. «Село Верховина Бистра – гора Плішка – село Лубня» - піший маршрут протяжністю 11 км, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості.</p> <p>14. «Перевал Ужок – гора Розсипанець – село Верховина Бистра» - піший маршрут протяжністю 21 км, обов'язковий дозвіл на його проходження, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості.</p> <p>15. «Щербин – Ужоцький перевал» - піший маршрут протяжністю 7 км, проходить через буковий ліс, рекомендований для проходження відвідувачам з достатніми фізичними можливостями без обмеження.</p> <p>16. «Ужоцький перевал – витoki річки Уж – село Ужок» - піший маршрут протяжністю 9 км, проходить через буковий ліс з домішками ялиці та смереки, рекомендований для проходження відвідувачам з достатніми фізичними можливостями без обмеження.</p> <p>17. «Ужоцький перевал – витoki річки Сян – Ужоцький перевал» - піший маршрут протяжністю 2 км, проходить через буковий ліс з домішками ялиці та</p>
--	---

	<p>смереки, обов'язковий дозвіл на його проходження, рекомендований для проходження усім відвідувачам, нескладний, короткий, але цікавий маршрут.</p>
<p>Туристичні атракції на екотуристичних маршрутах</p>	<p><i>«Село Княгиня – урочище Чорні млаки – турбаза «Дубовий гай»»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - печера Княгиня; - урочище «Чорні млаки»; - буково-яворові праліси; - лучні екосистеми над селом Домашин. <p><i>«Село Кострино – гора Явірник – село Руський Мочар»»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - церква Покрови Богородиці; - Костринська церква; - гори Кичера і Явірник; - туристичний притулок «Явірник». <p><i>«Туристична база «Дубовий гай» – гора Голаня – село Кострино»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - буковий ліс на схилах гори Голаня; - вершина гори Голаня; - резерват зеленого ясеня на схилі гори Голаня; - мінеральне джерело. <p><i>«Село Жорнава – урочище Парашинський – село Жорнава»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - потік Парашинський; - джерело у буковому лісі; - лісова галявина з переважанням злакового різнотрав'я. <p><i>«Село Жорнава – урочище Підвозний – село Стужиця»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - буковий ліс з домішками клена-явора; - два джерела мінеральної води; - село Стужиця з сільським укладом життя. <p><i>«Село Жорнава – гора Голаня – село Жорнава»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - фортифікаційні укріплення «Лінії Арпада»; - гора Голаня. <p><i>«Село Жорнава – урочище Підвозний – село Стужиця»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - гірськолижний комплекс «Красія»; - вершина гори Красія; - печери гравітаційного походження на вершині г. Красія; - село Вишка. <p><i>«Село Стужиця – гора Кременець – село Стужиця»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - буковий праліс; - полянчина лука; - джерело в якому кілька століть освячують воду; - букове криволісся; - гранітна стела на вершині гори Кременець. <p><i>«Село Стужиця – Чорні Млаки – село Стужиця»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - мінеральне джерело; - стужицький праліс; - урочище «Чорні млаки»; - село Стужиця. <p><i>«Село Ставне – гора Черемха – село Лубня»</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - урочище «Багно»; - урочище Анталова;

	<ul style="list-style-type: none"> - гора Черемха; - села Загорб, Лубня, Ставне. <i>«Село Лубня – гора Вежа – село Лубня»</i> - гора Вежа; - буковий ліс на схилі гори Вежа; - лука в урочищі «Лубенки». <i>«Село Лубня – гора Черемха – гора Менчул – село Лубня»</i> - гора Черемха; - потік Черемха у буковому лісі; - гора Менчул; - печери розбійників «Живанські ями». <i>«Село Верховина Бистра – гора Плішка – село Лубня»</i> - гора Плішка; - Храм Святих Петра і Павла; - село Лубня. <i>«Перевал Ужок – гора Розсипанець – село Верховина Бистра»</i> - гірські вершини на межі українських і польських Бескидів; - букове криволісся у Східних Бескидах. <i>«Щербин – Ужоцький перевал»</i> - буковий ліс з домішками ялиці та смереки; - Ужоцький перевал; - село Ужок своєрідні «ворота» Закарпаття; - Ужоцька дерев'яна церква Св.Архангела Михаїла (1745р.) - військові кладовища часів I Світової війни; - найдовший в Україні залізничний тунель Щербин-Сянки (908м). <i>«Ужоцький перевал – витoki річки Уж – село Ужок»</i> - Ужоцький перевал (889 м н.р.м); - військове кладовище часів I Світової війни; - джерело питної води; - вершини гір Стожок, Пікуй, Кінчик Буковський; - витoki річки Уж; - село Ужок. <i>«Ужоцький перевал – витoki річки Сян – Ужоцький перевал»</i> - Ужоцький перевал (889 м н.р.м); - військове кладовище часів I Світової війни; - витoki річки Сян; - водосховища на річці Сян.
--	---

Аналіз таблиці дозволив виокремити в межах УНПП наступні популярні природні туристичні атракції: місце падіння найдавнішого в Європі метеориту Княгиня, фортифікаційні укріплення «Лінії Арпада», Ужоцький перевал, урочище «Багно», гори Красія та Плішка. Найбільшим туристичним попитом виділяється екотуристичний маршрут «Село Княгиня – урочище Чорні млаки

– турбаза «Дубовий гай» довжиною 14 км (червоне маркування), який починається від села Княгиня за 15 км від Великого Березного [41].

Маршрут пішохідний, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості. Щодо його стану, то траса знаходиться у доброму стані, обладнана вказівниками руху та інформаційними стендами. Режим використання обмежує розведення вогнища, дозволяє фотографування, пересування пішки. Заборонено забруднювати довкілля, зривати рослини, порушувати тишу, розкладати намети, відхилятися від маршруту.

Туристи із досвідом походів у гірській місцевості обирають туристичний маршрут «Перевал Ужок – гора Розсипанець – село Верховина Бистра» довжиною 21 км (синє маркування), розпочинається на Ужоцькому перевалі на межі Закарпатської та Львівської областей, обов'язковий дозвіл на його проходження, рекомендований для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості. Траса у доброму стані, облаштована інформаційними щитами, вказівниками, малими архітектурними формами у зонах відпочинку. Режим використання це – дотримання норм аналогічно до попереднього маршруту [8].

З вищенаведеного підсумовуємо, що екологічний туризм – це єдиний вид туризму, який придатний для впровадження на територіях з природоохоронним статусом. На прикладі УНПП бачимо, що розвиток екотуризму є добрим шансом на підтримку традиційних поселень, розташованих далеко до цивілізації у гірській місцевості – тут об'єктами туризму стають природні та історико – культурні об'єкти, традиції та звичаї місцевих жителів і навіть цей вид туризму для більшості з них стає головним джерелом заробітку. Плануючи розвиток екотуризму в межах території дослідження необхідно добре продумувати, які саме форми екотуризму можна запроваджувати для даної місцевості, мінімізуючи вплив екотуристів.

ВИСНОВКИ

Закарпаття знаходиться в південно-західній частині України. Область межує з Польщею та Львівською областю - на півночі, на сході межує з Івано-Франківською областю, а на півдні - з Румунією, на заході - з Угорщиною і Словаччиною.

Загальна площа Закарпатської області складає 12,8 тис. км². Клімат Закарпаття помірно-континентальний та сприятливий для розвитку туризму. Розмаїття рослинності Закарпаття нараховує близько 2500 видів і форм. Тваринний світ Карпат багатий і різноманітний. Лише фауна хребетних налічує 435 видів.

Закарпатська область відноситься до числа областей України з найвищим ступенем заповідності. Основу ПЗФ Закарпатської області складають поліфункціональні об'єкти вищої категорії заповідності. Велика кількість природоохоронних об'єктів поєднується із значною їх роздрібненістю, що впливає на якісні характеристики природно-заповідного фонду. За просторовим розподілом території та об'єкти ПЗФ недостатньою мірою відповідають критеріям місцевої репрезентативності, тому їх просторова структура потребує істотного поліпшення, а саме – створення природно-заповідних територій, насамперед в межах низинних районів області.

Водні рекреаційні ресурси Закарпаття представлені ріками, озерами, ставками, водосховищами, які є придатними для рекреаційного використання, а також водоспадами, що цікаві як туристичні об'єкти.

На території Закарпатської області протікає більше 150 річок довжиною більше 10 км. В цій області налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод всіх відомих типів з сумарним числом понад 57,5 тис. м³/добу.

Рекреаційно-туристичний потенціал Закарпатської області становить 2,3%. В наш час рекреаційний потенціал використовується не в повній мірі для

розвитку екологічного туризму. За оцінкою естетичних якостей території показник склав найвищий бал, що добре впливає на екологічний туризм.

Ужанський національний природний парк має сприятливі умови для розвитку різних форм екотуризму. Населені пункти тут роташовані у мальовничих долинах в екологічно чистих місцевостях, мають добре транспортне сполучення (автомобільне і залізничне), а віддаленість від великих міст створює особливу атмосферу спокою та єднання з природою.

У зимовий період активно діють гірськолижні траси, є відповідна інфраструктура. У селах зберігся традиційний уклад життя, місцеві ремесла, фестивалі, кухня тощо.

Близькість кордону з Польщею та Словаччиною додає території парку можливостей розвитку міжнародного туризму (організацію та проведення різноманітних екотуристичних піших та велосипедних маршрутів).

Ужанський НПП розвиває саме активний вид відпочинку, створюючи різні туристичні маршрути та екологічні стежки. Розглядаючи туристичну інфраструктуру, парк має свої власні мотелі, а також створені кемпінгові зони з усім обладнанням.

Сучасна практика туристичного використання парків свідчить, що в малій мірі використовується потенціал для внутрішнього та міжнародного туризму.

НПП Ужанський має досить великі перспективи, які можна в майбутньому реалізувати та розвивати, незавдаючи шкоди довкіллю. В першу чергу це можуть бути такі розваги, як: фотополювання, веб та дистанційні камери, снігоступи, геокешінг. Потрібно поновити туристичні маршрути, необхідно розвивати та вдосконалювати туристичну та транспортну інфраструктуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. https://kodeksy.com.ua/zemel_nij_kodeks_ukraini/statja-43.htm
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. «Про затвердження Інструкції про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду»: Аналіз регуляторного впливу № 67 від 16 лютого 2005 року
URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/ARV-Proyek_INSTRUKTSIYI_DRSIvanov.docx
4. https://protocol.ua/ua/pro_prirodno_zapovidniy_fond_ukraini_stattya_3_1/
5. <http://surl.li/xyupja>
6. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>
7. <https://pzf.land.kiev.ua/>
8. <https://ips.ligazakon.net/document/JH1JTDTA>
9. <https://ecoleague.net/pres-tsentrv-el/novyny/2018-rik/zhovten/item/1530-stratehichna-ekolohichna-otsinka-seo>
10. <https://wownature.in.ua/pro-nas/nasha-diialnist/okhoroniaiemo/>
11. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
12. Інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://wownature.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/Dovidka-PZF-2020-V3.0-.pdf>
13. <https://uncg.org.ua/>
14. Руденко В.П., Вацеба В.Я., Соловей Т.В. Природно – ресурсний потенціал природних регіонів України, 2016 р., - 45 с.
15. Ващенко Н.П. Проблеми розвитку туризму в національних парках України. Канів, 2015 р., 87 с.
16. Адаменко О.М., Адаменко Я.О., Булмасов В.О. Природничі основи екологічного туризму Карпатського регіону. Київ: Манускрипт, 1996 р., - 123 с.
17. Бучинський І.О., Валеваха М.М., Коржів В.О. Клімат Українських Карпат. – Київ: Наукова думка, 2007 р., 45-87 с.

18. Ващенко Н.П. Проблеми розвитку туризму в національних парках України. Канів, 2015 р., - 23 с.
19. Срулів П.Р. Природно – заповідний фонд Українських Карпат. Львів, 2002 р. – 67-80
20. Воропай Л.І., Куниця М.О. Українські Карпати. 1966 р., 34-56 с.
21. С.М. Стойко, Д.С. Саїк, К.А. Татаринов Карпатський заповідник. Ужгород, скарби України. Київ, "Урожай", 1991 р., 223 с.
22. Лосєва І.Д., Кіктенко Є.Н. Змінення місячної кількості опадів у Українських Карпатах. 2000 р., 78-90 с.
23. Бучинський І.О., Валеваха М.М., Коржів В.О. Клімат Українських Карпат. – Київ: Наукова думка, 1997 р. 11-45 с.
24. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи: Навч. посібник. Рівне: РДТУ, 2011. – 239 с.
25. Об'єкти природно-заповідного фонду Закарпатської області [Електронний ресурс] // Департамент екології природних ресурсів Закарпатської ОДА. – Режим доступу: <http://ecozakarpat.gov.ua/>
26. Вовк О.Б. Ґрунт як об'єкт охорони у природно-заповідному фонді України / Вовк О.Б., Орлов О.Л.// Природно-заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє: Матеріали міжнародної науково-практичної 75 конференції, 26-28 травня 2010 р. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2010.- С. 151-155.
27. <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/uzhanskyu-natsionalnyu-pryrodnyu-park/>
28. Оцінка значущості мережі природно-заповідного фонду за методикою Ю.М. Грищенко - 2001. – 8 с.
29. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 2018. – 259 с.
30. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. - К.: ун-т, 2011. – 395 с.

31. Зінько М., Кінаш Г., Дідик Я. та ін. Ще раз про сільський туризм, агротуризм і зелений туризм //Туризм сільський зелений (спецвипуск) - 2002. - 32. - С. 2-7.
32. Сільський зелений туризм в Карпатах: Каталог - довідник / П. Горішевський, М. Котляр, Ю. Зінько та ін. - Л.: Карпатська асоціація сільського зеленого туризму, 2010 р. – 34 с.
32. Туристичні ресурси України /Під ред. О.І. Лугової. - К.: Інституту туризму федерації профспілок України, 2000. – 352 с.
33. Васильєв В. Десять років розвитку сільського зеленого туризму в Україні: проблеми та перспективи / В. Васильєв // Туризм: теорія і практика. 2015. №1. С.49-53.
34. Рутинський М.Й. Сільський туризм: навч. посібник / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. К.: Знання, 2006. 271 с.
35. Костриця М.М. Звичаї і традиції як атрактивні фактори розвитку сільського туризму / М.М. Костриця // Розвиток сфери розваг - основа сучасної концепції підвищення ефективності туристичного бізнесу: матеріали VI Міжнар. наук.-практ конф. (Донецьк, 29 вересня-1 жовтня 2006 р.). Донецьк: ДІТБ, 2006. С.65-68.
36. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Закарпатській області у 2020 році. Закарпаття: 2021 р., Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.
37. Екологічний паспорт Закарпатської області за 2024 рік. - Закарпаття: 2024 р., Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА.
38. Екологічний паспорт Закарпатської області за 2023 рік. - Закарпаття: 2023 р., Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА.
39. Екологічний паспорт Закарпатської області за 2021 рік. - Закарпаття: 2021 р., Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА.
40. Екологічний паспорт Закарпатської області за 2020 рік. - Закарпаття: 2020 р., Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА.

41. Екологічний паспорт Закарпатської області за 2019 рік. - Закарпаття: 2019 р., Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА.
41. Туристичний портал. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.rest4u.com.ua>
42. Веб-сайт: <https://uk.m.wikipedia.org>. Пам'ятки архітектури національного значення Закарпатської області.
43. Закарпаття – санаторії та туризм: статистичний збірник. – Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській обл., 2014. – 112 с.
44. Комплексна програма збереження та використання пам'яток культурної спадщини Закарпатської області на 2019-2023 роки (Затверджено рішенням Закарпатської обласної ради 22.12.2017 р. № 91) // Офіційний вебсайт Управління культури Закарпатської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.kultura.uz.ua>
45. Сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
46. Основні бальнеологічні курорти Карпатського регіону. Веб-сайт: <https://www.karpaty.info/ua/recreation/treatment/resorts/77>
47. Мілашовська О.І., Гоблик-Маркович Н.М. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.3. С.121-127.
48. Стафійчук В. І. Рекреалогія: навчальник посібник / В. І. Стафійчук. – К. Альтерпрес, 2006. – 264.
49. Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. Науковометодичні засади реформування рекреаційної сфери. - Наукове видання. - Львів: НАН України. - ІРД НАН України. - 2005. - 78 с.
50. Офіційний веб-сайт: <https://prokarpaty-tour.info/uk/uzhanskij-park/> - Ужанський національний природний парк – перлина Карпат.
51. Дрогальчук В.К., Мазур Л.В. Закарпатська область / В.К. Дрогальчук, Л.В. Мазур // Енциклопедія сучасної України: у 30 т.; ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН

- України. – К., 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=14610.
52. Цабієв О.М. Екологічна безпека: [конспект лекцій] / О.М. Цабієв, М.Б. Бизова. – Одеса: Наука і техніка, Одеса 2009. – 139 с.
53. Офіційний сайт Державного агентства лісових ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=62921.
54. Публічний Звіт Державного агентства лісових ресурсів за 2021 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dklg.kmu.gov.ua/forest/document/177277;/pz_0303.pdf.
55. Брендлі У-Б. Праліси в центрі Європи. Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника / У-Б. Брендлі, Я. Довганич. – Бірменсдорф: Швейцарський федеральний інститут досліджень лісу, снігу і ландшафтів (WSL); Рахів: КБЗ, 2003. – 192 с.
56. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf.
57. Поп С.С. Гідроенергетика Закарпаття: стан та перспективи розвитку / С.С. Поп [та ін.] // Український географічний журнал. – 2015. – № 2. – С. 65–71.
58. Маняца М. Закарпаття – край заповідників і резерватів. Роль молоді у справі продуктивного збереження заповідного довкілля / М. Маняца [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mij-kraj.com.ua/ekologiyata-zdorovyua-natsiji/zakarpattia-krai-zapovidnykiv-i-rezervativ-rol-molodi-u-spravi-produktyvnoho-zberezhenniazapovidnoho-dovkillia>.
59. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Польща, Румунія, Словаччина): Міжнародний документ від 22.05.2003; Конвенцію ратифіковано Законом № 1672-IV від 07.04.2004.
60. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / За ред. М.А. Голубця. – Львів: Поллі, 2007. – 288 с.

61. Побігун О.В. Геоecологічний моніторинг Карпатського регіону України як основа раціонального природокористування / О.В. Побігун. – Івано-Франківськ, 2005. – 293 с.
62. Касіянчук Д.В. Оцінка екологічних ризиків для природної та техногенної складової екзогенних геологічних процесів Карпатського регіону / Д.В. Касіянчук. – Івано-Франківськ, 2016. – 20 с.
63. Стегней М.І. Стратегічні важелі та орієнтири екологічно сталого розвитку сільських територій / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки». – 2014. – № 6. – С. 316–322.

ДОДАТКИ

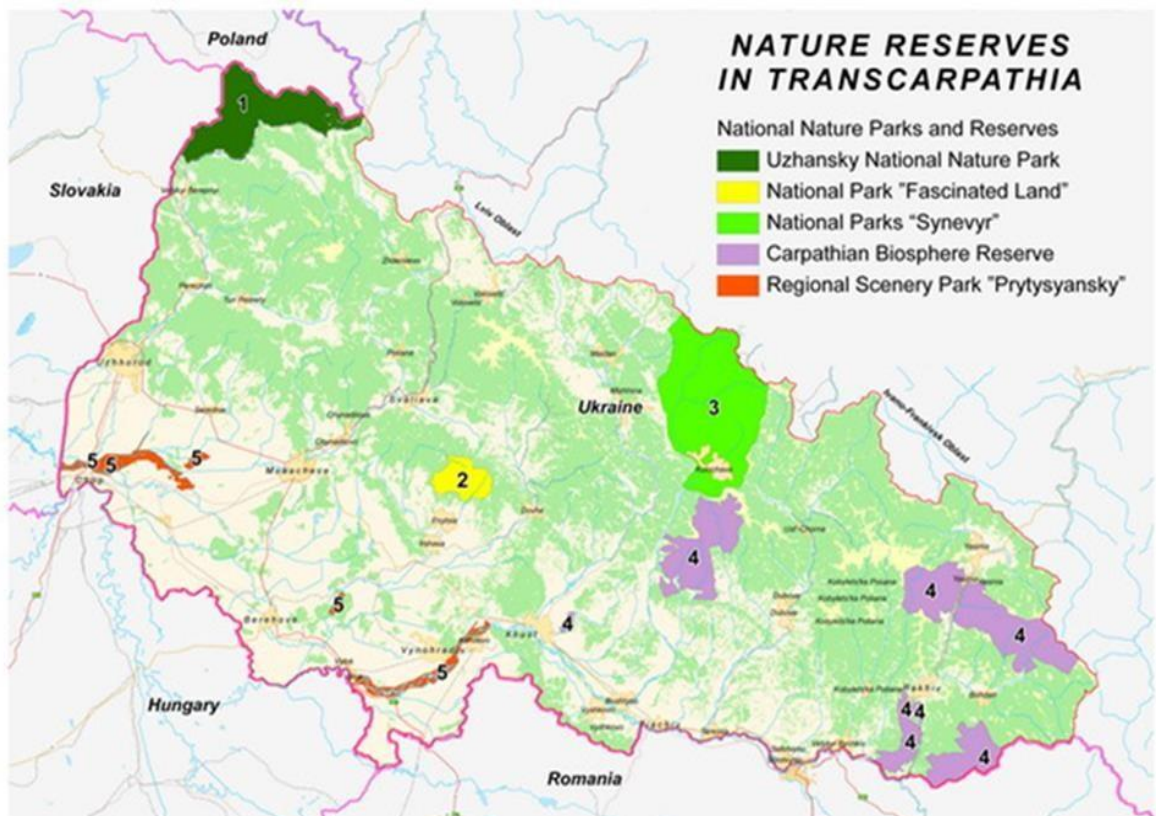

Рис.1. Парки та заповідники Закарпатської області
Джерело: Парки та заповідники Закарпатської області
<http://surl.li/hbqcc>

Рис.2. Ужанський природний парк (все навколо вкрито буковими пралісами, це більше 3 тис. га лісу, який охороняється ЮНЕСКО)

Рис.3. Дідо-дуб

(на території Ужанського парку знаходяться одні з найстаріших дерев в країні – тисячолітні Дідо-дуб та Дуб-чемпіон)

Рис.4. Рослини парку

На схилі гори Канчова цвіте цибуля ведмежа.

Загалом парк охороняє понад 50 видів рідкісних рослин

Рис.5. Ужанський природний парк
Вид на Східні Бескиди. Протяжність еко-маршрутів у парку – 140 км